

A

HUHOK ÉS MAGYAROK

„FEKETE ILLETVE „FEHÉR” „

ELNEVEZÉSÉNEK MEGFEJTÉSE.

ÍRTA

FISCHER KÁROLY ANTAL

BUBAPEST,
HEISLER J. KÖNYVNYOMDÁJA.

1888.

Nagy nép sohasem tűnt el nyom nélkül; ez a történetbuvárra, az emberismerőre nézve megdöntetlen igazság.

Az egykor hatalmas Róma él a megifjodott, de tehetetlen Olaszországban; Görögország fennáll, habár félistenei ma már nem járnak e földön; a góth beolvadt más nemzetek testébe; a frank és longobárd nyelvét cserélte fel, de megvan s egykori nevét ma is viseli.

Egyetlenegy nép az, melynek nyoma veszett és pedig épen azon népé, mely minket magyarokat leginkább érdekel: ez a hunok népe, amelyet az ó-kori görög és római, néynkülönbén a byzanci és nemzeti írók ugyanazon scytháktól származtatják, akiktől ez, utóbbi kútforrások szerint a magyar nép is származik. Mint a fényes meteor, áttörve a látkőrön: úgy jelent meg Európában először a hun, másodsor az avar vagy várkun név alatt; lehullott mint a fellegek menyköve a chaos közepébe, ő tért, házát, dicsőséget, hírt aratott.

Egész megjelenésök valami csodás, csaknem meseszerű színezettel bír; s talán ez is egyik oka, hogy történelmük iránt azon érdek és kegyelettel viseltetünk, melyet az idegenek sem nem értenek, sem megfogni nem tudnak; s míg az idegen írástudók bölcsességükben őket egyebek közt emberfalóknak is nyilvánították: addig, a byzanci birodalommal s a góthok növekedő hatalmával szemközt, két lángész, egyik Attila, a másik Baján, népeket hódított s mindkettőnek hatalmas fejedelmek udvaroltak. Attila udvarában nem egy fejedelem jelent meg s a

történelem ezek között olyant is tud felmutatni, ki a nagy embert mint embert is szeretni s becsülni tudta, s kinek nagyságát még ellenségei sem tudják megtagadni.

S e nép csakugyan végkép eltűnt volna a föld kerekéről, el annyira, hogy még nyoma se maradt volna!

Lehetetlen!

S van is oly nép, mely Attila hunjaitól vallja magát származottnak; s az ő hagyományait támogatják régibb külföldi s hazai írók is; ez a nép a székelyek népe. De mai nap nem tanácsos ezen véleményhez nyíltan csatlakozni annak, ki az ujabbkori külföldi, sőt némely hazai tudósok előtt is, nevetségessé válni nem akar. —

Minthogy minden tudomány idővel tökéletesbedik, azt kellene hinnünk és föltételeznünk, hogy ez a történetírásnál is úgy van. Pedig épen az ellenkezőjét tapasztaljuk; a mi iránt ezelőtt tisztában voltak, az most be van bonyolítva, s kétségbe kell esnünk az iránt, hogy voltaképen kinek higyjünk és mit higyjünk.

A külföldön, s különösen Németországban egész sereg író foglalkozik velünk magyarokkal, s a hagyomány s régibb történetírás által ezeknek elődeiül elismert népekkel: a hunok s avarokkal. Talán rokonszenv vagy szeretetből teszik ezt? Nem; mert ők inkább eloltani iparkodnak azon kis mécsvilágot, mely a régi idők homályában dereng, de amely elég világosságot terjeszt maga körül, hogy megtaláljuk azt, mit keresünk.

A németek tehát nem gyarapították a magyar történetírást, jöllehet a külföldiek között ők foglalkoznak vele legtöbbit; ők csak rontanak, vagy helyesebben mondva, akarnak rontani. Irántunk való elfogultságuk, a logika sekélysege, a kellő nyelv- és tárgyismeret, hiánya megannyi ok, mely okot valami helyesnek megteremtésére képtelenné teszi. Legkedveltebb foglalkozásuk régibb hazai kútforrásaink s hagyományaink hitelességének megtámadása; de

ellenvetéseik inkább csak tagadók mint ténylegesek lévén, a hitelességet nemcsak hogy meg nem döntötték, de még meg sem ingatták. Ha az ellenvetésekből kifogytak: gáncsolják a stylust, mint p. Cassel Anonymusét. Kútforrásaik kiszemelésénél nem nagyon válogatósak; használják azokat, melyek ínyökre vannak, mellőzik azokat, melyek nem tetszenek nekik. Legkedvesebbek előttük a német krónikások, mert ezek hazudnak legtöbbit. S így származtak és származnak manap is az otrombánál otrombább mesék, melyekkel nemzetünket s elődeinket piszkolják.

A legrégebb mese ezek közül a skáldok-tól, a góthok történeti költőitől való, kik a hunok, e retteggett szomszédaik származását akkép adják elő, hogy a góthok Filimer királyuk uralkodása alatt azon nőket, kiket allrun-oknak azaz varázslóknak gyanítottak, a seregtől elkergetvén, Scythia belsejébe üzték, hol ezen elátkozott nők tisztátalan lelkekkel találkoztak, kik, mint ők, a pusztában bolyongtak, velük egybekeltek s öleléseiből származott a hunok vad faja, „egy mocsárból kelt, alacsony, ragyás, borzasztó tekintetű emberfaj, mely csak szólási tehetségénél fogva tartozik az emberi nemhez.”

Nem sokkal különbek ezen mesénél az újabbkori külföldi írók koholmányai a hunok, a magyarok s a velők rokon népek származásáról.

Így a Nikonféle krónika, melyet a szt.-pétervári akadémia adott ki 1767-1792-ben, azt állítja, hogy a besenyők, turkok (== magyarok) és palóczok izmaelita eredetűek.

Deguignes, a névhasonlatosság által félrevezetve, a khinai írók Hjong-nu-inak, s következképp mongol eredetűeknek állítja a hunokat. Egyes törzseik nevei között előfordulnak a Tingling, Topó, Siempi, fejedelmeik nevei között pedig a Hoangti, Jao, Mao, Tiele, Ki-li-ki-sze s más hasonló csodás hangzású nevek.

Neumann *) osztja Deguignes nézetét, de azért

*) Die Völker des südl. RUSSLAND.

más helyen ismét tatár birodalomnak nevezi a hun birodalmat. A bolgárok, avarok, magyarok és székeltek, szerén te, részben a finn, részben a tatár népfajhoz tartoznak; az egykori uzokat (kunokat), azonosítja a mai üzbekekkel, a jászokat (Jazychen) szláv oknak, a kunokat (Kumanen) mongol hordáknak, az alánokat németeknek, a besenyőket és kazárokat mongoloknak, a byzanci írók turkjait — a magyarokat — törököknek mondja e szónak mai fogalma szerént.

Bergmann ¹⁾ Attila lakának leírásánál valamely kalmük khán lakását véli maga előtt látni.

Dr. Eoesler ²⁾ az avarokról azt állítja, hogy ők voltak egyike a legvadabb török törzseknek.

Klapproth finneknek s így a magyarok elődeinek tartja a hunokat.

Kürschner József³⁾ a magyarokról ezt írja: „Magyaren, slavisches Volk in Ungarn.”

Valami Victor von Keltisch, a legújabb német erő, nyilván Kürschner derék forrását használta, s ebből merítette az ő néprajzi ismereteit; Keltisch azt mondja, hogy eredetre nézve a „magyarok” és „ungarok” közt roppant nagy a különbség.

A magyar, hagyományról, mely a hunokat a magyarok elődeinek mondja, azt állítják, hogy e hagyomány csak a XII. századból ered, azon időből, midőn a magyarok a német hősregével, névszerint a Niebelung-énekkal megismerkedtek. No lám, lám! Azok a magyarok, kikről azt állítják: „Kriegführen, Rauben, Plündern und Morden war ihre Lieblingsbeschäftigung”, azok a magyarok még a német literatúrával is foglalkoztak!

Sajnos, hogy hazai íróink némelyike is, mellőzve saját forrásainkat, kezdi ez irányt követni. Így Hunfalvy Pál is osztja a németek e nézetét, s szintén tagadja a hun-magyar vérrokonságot s ebbéli állítá-

¹⁾ Streifereien.

²⁾ Dftcier und Romunen.

³⁾ Tuschcn-Konversations-Lexicon. Stuttgart, 1884.

sát Ekkeharddal támogatja. ⁷⁾ Szavai a következők: „Nur die „Sangallenses majores⁸⁾, Annalen von 899-955, nennen die Ungern auch Agarenen; aber Ekkehardus setzt zu dem Jahre 958 die Bemerkung hinzu: „Diejenigen irren sehr, welche die Ungern Agarener nennen — „qui autem Ungros Agarenos putant, longa via errant.” Alsó in den unmittelbaren, d. h. den ältesten ausländischen Zeugen (hát a byzanci írók hol maradnak?) finden wir nicht die geringste Spur davon, dass die Ungern fntweder Averen oder gar Hunnen seien.” — Engedelmet kérünk, ha kereken kimondjuk, hogy Hunfalvy nagyon hibásan értelmezi Ekkehard e szavait. Agarenek, Hágarenek, görög földrajzi írók szerint agraeok, beduin törzs Arábiában, mely Izmaéitól, Hagar fiától származtatja magát. Az agarenek neve sem a „Sangallenses majores” évkönyvek által nem ruháztatott a magyarokra, sem pedig Ekkehard nem ért e név alatt hunokat vagy avarokat, hanem ért alatta valóságos arabokat, érti alatta a Spanyolországból Svájcba becsapott maurokat, kik a magyarokkal egy időben jártak itt, s évtizedeken át bírták a nagy szt. bernáthegyi átkelőt, melynek őrizete a megszorult német császár által egyenesen rajok bízott, hogy a Németországból megszökött Berengárt s az általa netán gyűjtendő sereget Olaszországba való útjában feltartóztassák. Ekkehard igen bölcsen figyelmezteti fent idézett szavaival honfitársait, kik sem magyarul sem arabul nem értettek, hogy ne téveszszék össze a lóháton járó fehér szűrös magyarokat a szintén lóháton járó fehér burnuszos agarenek vagyis arabokkal. Hunfalvy, úgy látszik, ezt nem tudja; pedig ha Ekkehardot elejétől végig olvasta volna, megtalálta volna azon csata leírását is, melyet a magyarok s az arabok azon a vidéken, állítólag, egymással vívtak.

Mások ismét nyelvi bizonyítékokkal akarják

¹⁾ Hunfalvy Paul: Die Ungern oder Magyaren Wien und Teschen 1881, 122-123. old.

velünk elhíttetni, az egyik hogy a töröktől, a másik hogy a finnektől származunk. A szavak összehasonlításánál előfordul többek közt¹⁾ a magyar irha s a török jarguk, a magyar ing s a török gümlek; ugyan ki talál e szók között csak egy csepp hasonlatosságot is? Egymás mellett állanak továbbá a magyar vezér s a török vezír szó; csakhogy ez utóbbi a törökben nem vezért, hanem teherhordót jelent, s így a vezírek — miniszterek — az „állam teherhordói”. Ha így hasonlítjuk össze a szavakat, akkor vegyük p. a magyar csorba szót, mely a törökben is meg van, hol azonban levest jelent; a magyar szú a törökben víz. De ilyen hasonló szó van azután más nyelvekben is elég; szúr nálunk öltöny neve, a francziában sur = bizonyos; a liszt, németül List = ravaszág. Es midőn azt mondják,²⁾ hogy a jobbágy szó a török jou-bagi — százados — szóból származott: azt kell felelnünk, hogy százados törökül jűzbasi, nem jou-bagi, és hogy Magyarországon nem mindannyi jobbágy volt százados, hanem volt köztök tizedes is, közvitéz is.

Más részt egy finn nyelvtudós³⁾ meg azt hirdeti a szenvedő emberiségnek, hogy a gond (cura, Sorge) szó a finn k o n e h e szóból származik, melynek értelme instrumenta, apparatus fabrilis, utensilia, tehát szerszám, eszköz. Hirdeti továbbá, hogy a szeretni, szerelem és szörnyű „egy tőről szakadt édes testvérszók”, melyek az osztják s e r i m (sich verwundern, staunen = bámulni) szóból erednek; hirdeti, hogy az asszony szó egy és ugyanaz e zürjén szóval öksi (Herr, úr), s hogy mindkettő e mordva szóból: oksz származik. Szerénte a kéj, kény, kies, kietlen egy tőből származnak, ebből a zürjén szóból kis (fliessen, sich ergiessen = folyani, ömleni);

¹⁾ Vámbéry A. A magyarok eredete. Budapest, 1882.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ Budenz József. Magyar-ugor összehasonlító szótár. A magy. tud. Akadémia kiadása. (!) Budapest, 1873-1881.

köldök (umbiculus, Nabel) szót a magyar a finn ki ele szóból vette, hol e szó nyelvet (Zutige, Sprache) jelent; az áld és átkoz egyet jelent, s egy tőből származik, ebből a zürjén szóból jor (fluchen, verfluchen = káromkodni, megátkozni).

A köldök szónál Budenz maga mondja: „Furcsának tetszhetik bár, hogy egy „Sprache” és egy „Nabel” jelentésű szó egyazon töről szakadtak legyen;” hát bizony szó ide szó oda, minek tőrjüket tagadjuk, nekünk felette furcsának tetszik csakugyan ez az egész leszármaztatási és elemzési rendszer s a szavaknak illetően csűrése-csavarása Fogarasi és Czuczor természetes rendszerével szemben. De feletébb furcsának, sőt gyanúsának tetszik nekünk az egész finn-ugor elmélet; az okokat elmondandjuk a munka végén.

Tudjuk, hogy vannak szavak, melyeket a magyar másoktól, kikkel érintkezett, kölcsönzött; de ezek ujabbkoriak, s jelentésük s jobbadán külső alakjokkal is csakhamar elárulják a nemzet mostani lakhelyeiben történt elkölcsönzését; azon, a nyelv első szükségéhez tartozó gyököknél pedig, amelyek más nyelvekkel közösek, és, mi főfigyelemre méltó, a magyarban többnyire egyszerűbbek s messze elágazó származékaik által teljesen összenőttek a nyelvvel, gyakran azon kérdés merül fel, valljon eredetileg nem a magyar nyelv bírta-e? S vannak azonkívül gyökök, melyek az ázsiai közös bölcsőből származnak, s melyek, hasonló értelemben, megtalálhatók a török, kirgiz, finn, szanszkrit, perzsa, német, görög és szláv nyelvben is; de azért nem lehet és nem szabad állítani, hogy ez okból akár a magyar maga ettől vagy attól a néptől, akár pedig nyelve ennek vagy amannak a népnek a nyelvétől származik. Hogy végre a magyar nyelv egyike a legrégebb nyelveknek, mutatja azon körülmény, hogy benne több hangutánzó szó van, mint bármely más nyelvben.

Egyik hazai irónk, Vámbéry, azt állítja, hogy a török nyelvjárások ismerőjének rögtön szemébe ötlük a hun-avar személynevek törökös jellege. Enge-

delmet kérünk! E szavak legnagyobb része gyakran az érthetlenségig el van fordítva, megtoldva vagy megcsonkítva. Élő név, például, ma is a Rúa név; s így hívták Attila nagybátyját is; de a német krónikások őt Roilas és Rogilas-nak írják; mit süssünk ki akkor a Godilas és Froilas-ból, melyek szintén hun vitézek nevei voltak? Hasonló módon vannak eltorzítva a régi magyar nevek is, mint: Csörsz =; **Κουρσίχ**; Bulchu vagy Werbulchu (Bölcs vagy Vébölcs) **Βουλτζούς, Βολεσοδής, Βολογουδής, Βουλεσουδής**, Pulszi, Bulgio és Bultzko; Géza király a magyar történet-Íróknál Geisa, Geysa, Geicha, Geycha, a németeknél Dewix, Guotso, Guotsco, Guizo, Joitsco, Jonotsa, a a szent korona azon részén pedig, melyet Dukasz Mihály császár (1071-1078) küldött, **Γεωβιτζ** olvasható.

Ugyancsak Vámbéry, ¹⁾ ki a török származás elmélete mellett küzd, **Ζεβεήλ** és **Ζιβεήλ** kazár személynevet a török sev (szeretni) gyökből származtatja; miért nem inkább a kun Csepel névből? vagy Álmos vezér nevét miért származtatja a tatár Ulumus-ból és nem a magyar álmos-ból, mely utóbbi szóból való származásra nézve a történelem fel is világosít minket?

Mások ismét egyetlenegy szóval — Sarkel helynévvel — akarják bebizonyítani a besenyőknek tatár voltát. E szó valójában talán nem is Sarkel, hanem Szár hely vagy Sár hely. De különben Sarkel-nek nincs is az az értelme — Fejér vár —, a mit belőle kisütni akarnak; mert Sarkel magyarul annyi mint s á r g a v á r.

A két eltorzítatlan hun szó, Hunnivár (Jornandesnál) és Vadon szó — sivatag értelmében (Stephanus Byzantinusnál) igen sok Írónál figyelmen kívül marad; és pedig az első különösen azért, mert az — mint Jornandes maga mondja — egész vidéket, nagyobb földterületet jelent, mi szeréntök nem felel meg a vár fogalomnak. De ezek nem

¹⁾ A magyarok eredete.

tudják, hogy a székelyföldön van egy, mór-földekre nyúló földsáncz, a „hon árka”, s ugyanott van a Feketeügy folyó, az oda menekült fekete hunok természetes őre, ügyelője. —

A külföldiek nyelvbúvárkodása egyenlő a semmivel. Ízleletőnek íme egynehány.

Strahlenberg 32 (!!!) nyelvet hasonlít össze; ezek között van a magyar is; szerénte a *Geschlecht* magyarul *Sogoeck*, *Fuss* = *Lapp*, *Butter* = *Wau*, *Morast* = *Foo*, *Markt* = *Torweniheli*.

Neumannál *Hügel* = *Alom*.

Dr. Roesler a *Marost* mindig *Maros-*nak, a *Várhelyt* *V á r h e ly-*nek írja; tehát ő sem tud magyarul.

Cassel Selignél ¹⁾ a következő szavakat találjuk: *gebogen* = *Kajla*, *zwingen* *L=* *Kenszenteni*, *schonen* — *kemellini*, *Schnurbart* = *Bavusz*, *herumsuehen* = *Kereskedni* és *Kaka* kétféleképen: mint *káka* s azon értelemben, midőn a kis gyermeknek mondják, hogy valami tárgyhoz ne nyúljon.

És evvel az utolsó szóval fejezzük be mi is az ő nyelvbúvárkodásuk megismertetését, s mondjuk: *Medice, cura te ipsum!* Kutassák inkább, hogy a német *Haupt* a latin *capút*ból, *Auge* az *oculus*-ből, *ich habé* az *ego habeo*-ből s a *sind* a *sünt*-ből származik-e vagy megfordítva.

Ezen és más hasonló, nagyon kétes természetű nyelvbúvárlatokhoz legújabb időben hozzájárult a koponyatan. Szép tudomány, az tagadhatatlan; de a talaj nagyon sikos. Vannak, azt tudjuk és hiszszük, a koponyáknak oly megismertető s megkülönböztető jeleik, melyek szerént meg lehet határozni, hogy melyik fajtól ered az egyik, a másik. Hanem azért, ha valamely egykori besenyő telepen mongol koponyákat találnak, nem lehet ám azt állítani, hogy ergo a besenyők a mongol fajhoz tartoztak; mert más körülményeket is kell itt tekintetbe venni.

Így például *Paur István*, a *sopronmegyei régé-*

¹⁾ Magy. Alterthümer.

szeti társulat elnöke az 1886. év első felében az antropológiai múzeumnak Rábapordányban kiásott koponyákat küldött, melyeket mongol koponyáknak ismertek le, s ebből azt következtették, hogy az avarok és besenyők mongolok voltak. Azon a vidéken, igaz, voltak egykor, de vannak manap is avar és besenyő telepek; s a besenyőket még az Árpád-házi királyok telepítették oda, behíván őket régi hazájokból. De ha az a koponya szólni tudna, bizonyára azt mondaná, hogy mongol koponya ugyan, de sem nem avar, sem nem besenyőtől, hanem valószínűsággal mongoltól való, ki katonája volt Batu khánnak s ott jártában múlt ki e siralomvölgyből. —

A múlt században Sajnovics Nep. János jezsuita s a budai csillagdnánál segéd, írt egy művet, melyben — a lappföldön tett utazása után — a magyar és lapp nyelv közti rokonságot fejtegette s ezzel hazánkban a finn-ugor nyelvészetet megindította.

Sajnovics csak nyelvrokonságról szól; de Schlözer, ki bizonyosan oly kevésbé ismerte a magyart mint a lappot, ezekkel s következőkép a finnekkal is már egy eredetűnek mondja a magyart.

De valljon hasonló-e a magyar a finn népekhez testalkatra is? A finn faj általában veres vagy sárga haju. A hol pedig a finn typus egyszer gyökeret vert, egyáltalában kiirthatatlannak látszik. Megmaradt az évezred múlva ott is, hol tulnyomólag van a finn összekeverve más fajokkal. ¹⁾ És ezen csodálatos szívóssága a typusnak, mi a finn népeknek mindenütt, Európában szintűgy mint Ázsiában tulajdona, csak a magyarban hiányzanék, daczára finn eredetűnek? s hiányzanék oly annyira, hogy nem sokára mai hazájába való beköltözése után egyikévé válhatott a legszebb typusoknak? Ez nem lehet! A fajok külsőleg egyhamar, néhány évszázad, de még évezredek alatt sem idomulnak át; mutatják ezt többek közt a zsidó s a cigány.

Épen így van ez az úgynevezett ugor népekkel

¹⁾ Klapproth, Reise in dem Kaukasus.

való rokonsággal is. A vogulok, osztjások, votjások szemei kicsinyek, mély üregekben létezők, arczcsontjaik kiállóak és szakaltalanok. Különösen a vogulok arczában kalmük idomok léteznek s általában nagyon kevés a szakálluk. ¹⁾

De vegyük a dolog lélektani oldalát is. A finnek a történelemben kimagasló szerepet sohasem játszottak, mint a magyarok. A finn nép csendes, flegmatikus természetű, türelmes, kitartó; a magyar ennek csaknem egészen ellenkezője, s kedélyét inkább a sanguinico-melancholikus véralkat jellemzi, miből a magyarok nemes fellobanása, de egyszersmind szalmatüze is megérthető.

A hun-magyar nép végre a maroknyi finn, ²⁾ vagy a maroknyi úgynevezett ugor néptől ³⁾ származnék? azon hun-magyar nép, mely három ízben, külön-külön, mindig csak egy harmadrészszel rettegte meg egész Európát? Hihetetlen!

A finnek és magyarok közt nem leszarmazási, hanem legfelebb testvéri, de nagyon távoli nyelvi rokonságot lehet tartani.

A finnek, de nevezetesen és kimutáthatólag az észtek csak szomszédjaik voltak a fekete hunoknak, kiktől ők (és nem megfordítva) istenimádás, nyelv és ruha tekintetében sokat átvettek, s kedvező helyi viszonyaiknál fogva sokat jobban őrizhettek meg mint azok, akiktől elsajátították; ilyen p. a hitrege, melyet a Kalevala-ból ismerünk. Mikor szakadtak el egymástól az addig szomszédságban lakott finnek s különösen észtek a fekete hunoktól, vagy ha úgy tetszik magyar törzsektől, arról történeti adataink nincsenek. Az elválás kétségkívül még Herodot előtt történt, mert e nép, az északi Melanchlánék neve alatt az ő idejében már húsz napi útnyira volt távol a Fekete tengertől. —

¹⁾ Pallas. Reise durch verschiedene Provinzen stb.

²⁾ 1,800,000 finn, 600,000 észth, lív és kur és 30,000 lapp.

³⁾ 30,000 vogul, 85,000 zürjén, 60,000 permjék, 775,000 mordva, 240,000 votják, 32,000 osztják.

Vámbóvy megfordítva a magyarokban török néptörzset lát, mely a török-tatár népelem északi és északkeleti határain az ott egymással határos ugor népek területének érintkező pontján lévő ugorokkal való érintkezés mélyre ható nyomait mutatja fel.

E feltevés szintoly kevésbé fogadható el, mint a finn és ugor népektől való leszármazás. A magyar nemzet szövetkezés s ebből kifolyólag az önkormányzaton alapszik; ez a nemzeti gondolkodás, a társadalom s az állam sarkköve, míg a török népek faji jellege a feltétlen hódolatban nyilvánul. Ne higgye valaki azt, hogy ez a török népeknél talán csak az Izlam felvétele óta van így. Nem gondolható, hogy e nép oly alapvonást, mely következetesen megtalálható az összes török fajoknál, csak újabb korban, amúgy hirtelenében vett volna fel. De különben is, nincs a koránban egyetlenegy oly tétel sem, mely a hívóktól ily magatartást követelne.

Miben állapodhatunk meg tehát a magyar nép eredetét, fajrokonságát illetőleg?

Abban, mit nemzeti hagyományainkból merítünk; mert ezt támogatják legkétségtelenebbül mind az egykorú, legjobban értesülhetett külföldi írók tanútételei, mind a testalkati viszonyokból merített indokok. Nemzeti történelmünk s hagyományaink vezérfonala mellett kell haladnunk, s nem csupán egy szerző után indulnunk. Vessük egybe s hozzuk kellő összhangzásba a görög, római, byzanczi, persa, örmény és arab kutforrásokban itt-ott elszórt s a scythák, hunok s egyéb, e fajhoz tartozóknak mondott népekre vonatkozó történelmi adatokat.

Kezdjük meg Herodotnál, Ptolemáus és Strabonál, s folytassuk a byzanczi írónál; mert amazok saját hazájokban keresték fel e népeket; emezek pedig látták őket Byzancz kapui előtt személyesen megjelenni, minek a történetírás és népismére azon hasznos eredménye lőn, hogy Byzancz tudós férfiai,

kapva az alkalmon, melyet a váratlan esemény nyújt, az azelőtt csak Scytha gyűjtőnéven ismert vendégeik sajátképi neve és szokásai felől a szükséges ismereteket megszerezték. Az ekkép szerzett ismeretek azután képesekké tették őket, hogy a többi scytha néptörzsek faja és nemzetisége felől is a korábbiaknál helyesebben ítéljenek, azokat a már látottakkal s ismertekkel egybevetve, a közöttök létező fajrokonságot vagy különbséget felismerjék.

Az összes történelem scytháknak és scythák ivadékaiknak hirdeti a hunokat, az avarokat és magyarokat. De a scytha nevezet, gyűjtőnév lévén, nagyon bizonytalan, nagyon határozatlan jelentésű. Strabo az északi népeket általában Scytháknak és Celto-Scytháknak nevezte; így a többek közt ¹⁾ a sarmatákat is scytháknak nevezi; már pedig tudjuk, hogy azon név alatt a Visztula-melléki vendeket is értették. Szintén a scythák közé sorozták a góthokat is. így tehát nem szabad szem előtt téveszteni, hogy, amint való egy felől, miszerént a magyarok ivadékaik a scytháknak, ép oly kétségtelen másfelől, hogy nem minden scythák magyarok.

A scythákat főképen három régi író ismerteti: Herodot, később Ptolemáus és Strabo.

Herodot Kr. e. 490. és 480. közti időszakban született és híres történelmi munkájának megírását a tudósok élte 44-dik évére teszik. Sokat utazott s pontusi utazásának főcélja volt, hogy a scytha tartományok s azoknak határaival, s a scythák története és szokásaival minél alaposabban megismerkedjék.

A Pontus Euxinus — Fekete tenger — északi, Scythiához tartozó parti részei már Herodot ideje előtt kiléptek azon homályból, mely őket a görögök szeme előtt borította. Ezért Herodot nem szorítkozott csupán a parti részek megismerésére; a Tyras (Dnjester) és Borysthenes (Dnjeper) közti tartományokat befelé is néhány napi útnyira ismeri,

¹⁾ TT. könyvében.

úgyszintén a Maeotis (Azovi) ionkor keleti partjait is. Legtovább a Phasis (most Kioni) folyó partjain, Kolchisban tartózkodott.

Herodot Scythia leírásának szorgos és figyelmes megvizsgálása után azon meggyőződést nyerendjük, hogy a mai Oroszország déli kormányzóságaiban — már az ő idejében — mindazon népek laktanak, melyek később oly nagy feltűnést keltettek, roppant nagyságú birodalmakat alkottak és sok országot megrengettek.

Herodot szerint Scythia határai valának: dél-nyugot felé az Ister (Duna) folyam (torkolatai), keletre a Maeotis tava (Azovi tenger) és Tanais (Don) folyam, nyugótra az Agathyrsi hegyek (erdélyi keleti és déli hegylánczatok), a Dnjester és Bog (Bug) folyók tőforrásai, északra messze a Borysthenes (Dnjeper) torkolatától egy nagy pusztaság, délre a Pontus Euxinus (Fekete tenger); vagyis Scythák neve alá foglalták a görögök, már kora időben, azon népségeket, melyek a mai Moldva- és Oláhországban, déli Oroszország téres síkságain és Krimm félszigeten lakozának.

A Herodot által felemlített egyes törzsek nevei voltak a többek közt: *Σκύθαι ἀροτῆρες, βασιλείοι, γεωργοί, νομάδες, Βουδῖνοι, Γελωνοί, Μασσαγέται, Μελάγχλαινοι, Ἴππομολχοί.*

Strabo is említ ezek közül többet, s a keleti scythákról irván,¹⁾ azt mondja; „A legtöbb scythákat ugyanis, a Kaspi tengertől kezdve, D a h a - knak hívják, akik ezektől keletre laknak M a s s a g e t á - knak és S a k á - knak, a többieket pedig a közös scytha néven, kiknek azonban szintén külön saját neveik is vannak.”

Ezúttal nem akarjuk keresni, hogy a „scythá” név a magyar „szittyá” névből ered-e, s hogy Szetye patak és Szetya vára (rom) az egykori Kászonszéken, Z e t e l a k a vagy Zetalaka Udvarhelyszéken, Szita falu Belső Szolnokban, Szitonpatak Háromszéken s a szlávok csud elnevezése

¹⁾ a XI. könyvben.

a Σκύθης szót rejti-e magában; csak egy-két feltűnőbb névre akarunk figyelmeztetni. Ilyen a királyos scythák neve (βασιλείοι Σκύθαι); bogy e nevezet alatt a magyar faj hun ágazata értendő, több történetírónk megjegyezte, Priscus Ehetor királyos scytháknak egyenesen Attila embereit mondja.

Figyelmeztetünk továbbá a nomád scythák (Σκύθαι νομάδες) elnevezésre, mely azt tanúsítja, hogy a scytháknak csak egy igen kis felekezete élt vándoréletet, a többiek ellenben mind állandó lakhelyekkel bírtak.

Említés van téve lófejő scythákról (Σκύθαι ἵππομολγοί) is. — A székely nemzet hajdani rangosztályozása szerint lófőszékelyek (lovasfő székelyek) voltak azon rendbéliek, kik lóháton köteleztettek szolgálni (Primipili). Némelyek így akarják értelmezni: lófejő székely a lófejő szittyáktól. — E feltevés mellett bizonyít a székely kuruczok egy dala 1707 végéről, ¹⁾ mely így szól:

„Látod kurucz, a lófejő:
 Ő Atilla igaz vérő (= vérű),
 Ő bennt maradt hazájában —
 Inkább itt dől a sírjában . . .
 A lófejő!”

Figyelmet érdemel végre a Maszageták neve is; mert Procopius több helyütt bizonyítja, hogy azokat az ő korában már hunoknak nevezték. ²⁾

A Saca név talán a Szák, Szaka, Szakos falvak, a Szaka völgye (Csíkban), vagy a Ság és Csák helynevekben, a Daha név pedig a Jerney által említett Táhó-k nevében él ma is.

A Bessi, Peuci vagy Peucini nép, mely a

¹⁾ Thaly K. Adalékok a Tökölyi- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. II. k. 90. 1.

²⁾ „Massagetae, quos nunc Hunnos appellanras.” De Bello Persico. Lib. IV. és „— — — — parentes habuit Massagetas sive, ut jam vocilant, Hunnos.” De Bello Vandalico.

Donatorok szigeteit bírta s mely nem más, mint a később, az Árpádházi királyok alatt, s részben talán már korábbiul is közzünk telepedett besenyők.

Említenek a scythák között Amazonokat is, kik női harcosok voltak. Ezen, a görög s latin nyelvben nem elemezhető név az „asszony” szót rejti magában.

A fekete ruhás scythák (**Σκύθησι Μελάγγλαινοι**) azonban reánk nézve legérdekesebbek, kikre ezért vissza is fogunk térni.

Később e népek egy része a hunok vagy hunnok (**Οὔννοι és Χούννοι**) neve alatt, utánuk pedig egy másik része mint a *l - a v a r o k* (Pseudo-Abares)^x) vagy várkunok (**Οὐαρκωνίται**) tűnnek fel a történelemben. Legutoljára következtek Árpád magyarjai, kiket a X-ik században a byzanczi írók „Türk” néven említeneek, így Bölcs Leo görög császár († 891) *T u r c i*-knak, fia, Bíborban született Konstantin császár *T u r c a e*-knek, de Mazaroknak (**Μαζάραι**) is nevezi őket; Leo Grammaticus byzanczi történetíró a X. században azt írja **Τούρκοι**, Cedrenus: „Turci sive Ungri” és Theophanes: „Turcos orientales, quos Chazaros vocant.”

Ezen „türk” elnevezés a külföldieknél sok zavart idézett elő, kik közül legtöbben épen ezért mondják török eredetűnek a magyart; mintha bizony ennek valamely, a „türk” szóhoz némi hasonlatossággal bíró nemzetségneve nem lehetett volna elegendő ok arra, hogy a byzanczi írók az előtök már ismeretes „türk” vagyis török nevet a magyarokra is alkalmazzák. Van elég helység hazánkban, melye feltevést igazolja; így:

Türkös, egyike a hét csángó falunak Brassó-megyében, mely Orbán Balázs³⁾ szerint egy 1366-ki oklevélben Turkfalva, 1440- és 1450-ben Turkester, 1460-ban Therks, 1492-ben Thewrkews és 1500-ban Thyrikes néven említettik. Van

¹⁾ Theophylactusnál.

²⁾ A székelyföld leírása. VI. köt.

azonkívül Türgye város Szála, Tflrke falu Vaa vármegyében, nemkülönben Gy o r o k, Gy ö r ö k, Gy ö r k és Gyürk helységnév is. A Turek nevet, mint férfinévet említi a székely krónika. —

A későbbi byzanczi írók részint Οὔννοι, részint Ouyypoi néven említik a magyarokat, s turkoknak már csak a mai törökök azaz ozmánok őseit nevezik.

Habár a régi történetírók által felemlített néptörzsek és ágak nevei országunkban mint hely- és családnevek nagyrészt jelenleg is fellelhetők: még sem nyújtanak eléggé biztos támpontot arra, amit bebizonyítani akarunk: hogy t. i. a scythák közt keresendők a hunok, a velők rokon avarok és magyarok elődei is. De említenek egy törzset, melynek nyomát követve, ez sikerülni fog. Ez a fekete ruhás scythák (Σκύθαι Μελάγγλαινοι) törzse.

Az első — tudtommal — ki őket említi, Hekatóus görög író Miletosból (szül. Kr. e. 550-ben); ő nagy utazásokat tett, melyeknek eredményét két nagy műben tette közzé, a melyeknek azonban csak töredékei maradtak fenn. Ő azt írja, hogy a fekete ruhások scytha nép.¹⁾

Utána Herodot egy helyütt²⁾ azt állítja ugyan, hogy a fekete ruhások a scytháktól különböző nép; ³⁾ de egy másik helyen⁴⁾ ennek ellenében azt írja: „A Melanchlánék mind fekete ruhát viselnek, melytől elnevezésüket is nyerték, de scytha szokásokkal élnek.”

Ammianus Marcellinus római történetíró, ki Kr. u. 370-dik év körül irt, ⁵⁾ szintén említi őket s azt állítja, hogy emberevők. (!)

Scylax a koraxok (κοραξίαι = hollások) népé-

¹⁾ „Μελάγγλαινοι ἔθνος Σκυθικόν.”

²⁾ IV. könyv 30.

³⁾ „Μελάγγλαινα ἔθνος καὶ οὐ Σκυθικόν.”

⁴⁾ IV. 107.

⁵⁾ ΣΧΧΙ. 2. 14. ed. Wagner.

ről emlékezik, mely, úgy mint a Melanchlanek, a Fekete tenger körül tanyázott, s mely név szintén magában rejti a feketeség fogalmát.

Következik a feketének ellentéte: a fehér.

Strabo görög földrajzi tudós (szül. Kr. e. 66 körül s meghalt Kr. u. 24 körül) nagy utazások után terjedelmes földrajzot írt. Ő a XI. könyvben ezeket mondja: „Az Albánok (fehér országiak) inkább pásztorok s életmódjuk szerint inkább nomádokhoz hasonlóak; csakhogy nem vadak, s ezért nem is igen harciasak. Ok az Ibérek (a régi Ibéria a mai Georgia) s a Kaspi tenger között lagnak; keleten a (Kaspi) tengerrel határosak, nyugaton az Iberekkel; északi részük a Kaukazi hegyek által védetik meg.”

Ptolemáus Claudius földrajzi író (Kr. u. 125 körül) egyéb scythia tartományok között Albániát (Fehérországot)¹⁾ is leírja.

Ezen, Strabo és Ptolemáus által említett Albánia, azaz Fehérország, később Kipcsak, nem más, mint a mai Leszgisztán, Daghesztán és Sirván, azaz Fehér Oroszország, vagyis azon terület, hol a magyarok eredetileg laktak. Tágabb értelemben pedig Kipcsaknak azon területet hívták, mely a Jaik, Volga, Don és Dnjeper folyók között fekszik.¹⁾

Tacitus Cornelius római történetíró (szül. Kr. u. 54 körül) szintén említ albánokat.³⁾

Ammianus Marcellinus maga is járt a fekete hunok azaz Melanchlánék közt, kik, mint mondja, a Maeotis (azovi) tenger körül lagnak; de ismerte az albánokat is.

Procopius byzanci történetíró (szül. 536-ban Kr. u.) a persa hadjáratba követte Belizárt, s ugyan-

¹⁾ Különös, hogy ez írók görögül irtak, s e latin szót használták mert Albánia (náluk Ἀλβάνια) csak a latinban bír értelemmel, a görögben nem. De ez megmagyarázható onnan, hogy Strabo és Ptolemáus idejében a rómaiak voltak az irányadók.

²⁾ Hammer-Purgstall. Geschichte der goldenen Horde.

³⁾ „Vonones corruptis custodibus fugere in Armenios inde in Albanoj Heniochosque et consanguineum sibi regem Scytharum conatus est.”

ezen népekről szóltában E p h t h a l i t a, máskép E u t h u l i t a hunokról tesz említést, kiket fehérék-nek neveznek.¹⁾

Ezentúl azután már csak h u n o k n a k (Οὔννοι) nevezik u g y a n e z e n tartományok népeit.

J o r n a n d e s VI. századbéli, góth eredetű történetíró (írt Kr. u. 551. körül) azt mondja, hogy a hunok két nagy ágra oszlanak, s hogy a k e l e t i vagy a k a s p i á g fehér hun nevet viselt, ellenében a n y u g o t i vagy uráli ággal, melynek törzsei mint barnák vagy inkább feketék vannak élénk rajzolva.

A magyaroknak Európába való költözése után már itt is találkozunk e két jelzővel.

A XI. században, s így hihetőleg már a vezérek korában is Magyarországot „Ungria Alba” — F e h é r M a g y a r o r s z á g n a k , — Erdélyt ellenben nem Erdélynek, hanem „Ungria Nigra” — F e k e t e M a g y a r o r s z á g n a k — hívták. Querfurti Szent Bruno püspök, ki Szent István király udvarán egy évig (1006-1007) tartózkodott, innen Kieve ment, honnan térítés céljából Erdélybe szándékozott utazni; mivel azonban hallá,²⁾ hogy ott már térítik őket a keresztény hitre, abban hagyta ez utazást. Ademar³⁾ ugyanezen térítő Brunus vagy Bruno püspökről szólván, világosan F e h é r és F e k e t e M a g y a r o r s z á g r ó l beszél.⁴⁾ A 33. fejezetből pedig tudjuk, hogy Ademar a F e k e t e M a g y a r o r s z á g alatt Erdélyt értette.⁶⁾

Kézai Simon mester, ki a XIII. század má-

¹⁾ „Post haec rex Persarum Perozes cum Ephthalitis Hunnis, quos A l b o s'vocant, de regni finibus aggressus bello contendere exercitum contra illos florentem duxit — — —.” De Bello Persico.

²⁾ „audivi enim de Nigris Ungris — — —” Ademarnál.

³⁾ Historiarum Lib. III. c. 31.

⁴⁾ „Quo facto et ipse (Brunus) humiliter abiit in Provinciám Ungariam, quae dicitur A l b a U n g a r i a , ad differentiam alteri N i g r a e U n g a r i a e , pro eo, quod populus eius est colore fusco velut Etiopes.”

⁵⁾ „Stephanus etiam rex Ungriae bello appetens U n g r i a m n i g r a m — — — .”

sodik fölében írt, fehér és fekete kunok földéről szól.¹⁾

Thuróczi János XV. századbeli magyar krónika írója szintén említ fehér kunokat és Fekete Kunságot.²⁾

Még V. István király is egyik 1272-ki oklevelében³⁾ „Feketew nep”-ről emlékezik.

Végre Orbán Balázs⁴⁾ szerint „Feketék” egész vidék neve Marosszéken.

S most lássuk, mily véleménynyel vannak az ó- s újkori írók a „fekete” és „fehér” jelzők keletkezése iránt?

Hekatóus, Herodot és Dio Chrysostomus fekete ruhájoknak tulajdonítja a „fekete” elnevezést.

Procopius⁵⁾ és Jornandes pedig a testbőr színére vonatkoztatják s azt írják, hogy a hunok közül csak az Ephtalita vagyis a fehér hunoknak van fehér bőré testük s épen nem idomtalan arcuk,⁶⁾ holott a fekete hunok ijesztő feketeségűek.⁷⁾

Ibn-Haukal ó-kori arab író szintén az arc s a hajak színének tulajdonítja ez elnevezést.⁸⁾

¹⁾ „Comanorum alborum -----nigrorum Comanorum terras.” Cap. II. §. 2.

²⁾ „— — Cumanos albos, tandem Susdalos, dehinc Ruthenos, crudeli sub dominatione pertranseuntes, in nigram Cumaniam, quae nunc Moldavia forte creditur.” Cap. X. 91.

³⁾ Cod. Dipl. III. 2. 394.

⁴⁾ A székelyföld leírása.

⁵⁾ De Bello Persico. I. 3.

⁶⁾ Procopius: „Ex Hunnis lii (Ephthalitae) soli corpora cute candida et vultus habent minimé deformes.”

⁷⁾ Jornandes: „pavenda nigridine, tetri colore.”

⁸⁾ „— — les Khozares, qu'ils ressemblerent aux „Turks (Hongrois) dont ils sont voisins, mais qu'il y en a de deux espèces, les uns ayant un teint brun si foncé et les cheveux si noirs qu'on les croirait descendus des Indiens.” Remusat, Recherches sur les Langues Tatars, T. I. p. 186.

Szent Bruno, mint láttuk, ezen jelzőknek ugyani ly magyarázatot ad.

Schlözer megvallja, hogy ő ez elnevezésnek okát nem tudja, s ez alkalommal azon megbocsáthatlan hibát követi el, hogy Árpád magyarjaira alkalmazza a fekete jelzöt, holott Nestor krónikájának fordításához írja e megjegyzéseket; aki világosan azt mondja, hogy a fehér ugorok — tehát a magyarok — foglalták el a szláv földet, azaz Magyarországot.

Valamennyi német író Schlözer után megtartotta e hibát.

Érdekességénél fogva szóról szóra idézem ezeknek német szövegét.

Schlözer¹⁾ „— — — Und warum nennt er (t. i. Nestor) sie (a kazárokat) weisse Ungern? das weiss ich nicht; untén setzt er ihnen die schwarzen Ungern — Madjaren — entgegen, ahnliche Benennungen aber finde ich nirgends und noch weniger Grund dazu.”

Müller²⁾ oktatja mesterét, Schlözert, a magyarfalasban: „Was die Adjectiva schwarz und weiss betrifft, so bezieht sich das auf Herrschende und Unterworfene, Sieger und Besiegte. Es waren die Sieger weiss und die Besiegten schwarz, wiees Schlözer, der sich es gar nicht erklären konnte, hätte bekannt sein müssen.”

Cassel³⁾ azt írja: „Waren aber Chazaren Ugre, und als ein herrschendes Volk weisse Ugre, so passt für die Magyarén der Name schwarze Ugre vortrefflich — — —. Sie heissen so entweder um die Vasallenschaft auszudrücken, in der sie zu den Chazaren standén, was Constantin bestättigt (!) oder zur Bezeichnung der schwärzlichen Gesichtsfarbe.”

Neumann⁴⁾ így szól: „Wegendieserlangen(Konstantin 3 évet mond) Verbindung der Chazaren und

¹⁾ Nestor's Russische Annalen.

²⁾ Ugr. Volksstamm. I. 2. 260.

³⁾ Magyarische Alterthümer.

⁴⁾ Die Völker des südl. Rusgland.

Ungarn werden die ortoren von den Slaven nicht selten Ungern genannt; inir heissen sie (ugyan melyik nép szótára szerént?) die weissen d. h. die Freien, die Selbstständigen und dieAnderndie schwarzen, die Gehorchenden, die Unterworfenen.”

Mennyi gonoszság, mennyi tudatlanság nem rejlik e rövid pár sorban!

Nestor világosan azt mondja: „azután (a bolgároknak Európába való költözése után) jöttek a fehér ugorok s elfoglalák a szláv földet.” Itt tehát kétség nem lehet többé az iránt, hogy Árpád magyarjai voltak a fehér ugorok.

A „szabadok” és „engedelmeskedők”-ről való állítást pedig azon körülményre vonatkoztatják, mit Biborban született Konstantin császár említ, hogy t. i. a magyarok három évig szövetségeseik (συμμαχοῦντες) voltak a kazároknak. ¹⁾

Az első, ki Konstantin császár e szövegét megtámadta, Thunmann volt. Minthogy ennek iratait nem ismerem, idézem azt, mit Szabó Károly²⁾ ez érdemben ír.

„Konstantin császár szövegének e helyét legelőbbben Thunmann nyilvánította gyanúsnak, ki „is a „három év” leírását minden legkisebb bizonyítás nélkül a másolók tévedésének állítván, s a „császár által előadott eseményeket e rövid idő alatt törtéteknek hinni nem akarván, 3 év helyett „csupán saját hozzávetése után 203 évet „vélt olvasandónak.”

„Schlözer, nemzetünk elfogult gyűlöelője, ezt „igen „szerencsés hozzávetésnek, sőt több mint hozzávetés-

¹⁾ „συνῆκκησαν δὲ μετὰ τῶν Χαζάρων ἑναυτοῦς τρεῖς, συμμαχοῦντες τοῖς Χαζάροις ἐν πᾶσι τοῖς αὐτῶν πολέμοις “

²⁾ A vezérek kora. 32. 1.

nek”, állítva, örvend, hogy őseinket, kiket Árpád „korában „Madjaren-Orde” czínién emleget, 208 éven „keresztül a kozár khán vazalljainak kürtölheti. „Thunmann vélekedését, ki maga még csak valószínűségről beszél, Schlözer után mint kétségtelen „bizonyos tényt fogadják el Engel, Grustermann és „követőik, egészen a legujabbkori Bűdingerig, ki a „magyar nemzetet a kozárok alattvalójának a mily „alaptalanul, éppen oly főnhangon hirdeti.* —

„A mily joggal tehetett Thunmann a 3 év helyébe „203-at, éppen azon a jogon és alapon, t. i. saját „tetszése és önkénye szerént olvas Dankovszky 3 év helyett 300-at, azt állítván, hogy a magyarok Lebediában, szerinte a Kuma partjain lakva 300 esztendeig, azaz az V. század elejétől a IX. század elejéig, mi „azonban éppen négy századot tesz, voltak volna a kozárok szövetségesei.—Hogy Konstantin szövegének, „a kozár-magyar viszonyok ez egyetlen forrásának, sem „kéziratok által nem igazolt, sem a történettudomány „által nem támogatható önkényes megváltoztatását „elfogadnunk nem lehet, azt bővebben megvitatva „bírálatilag kifejtettem „Biborban született Konstantin császár munkái” című értekezésemben.”¹⁾

Hazai íróink közül csak kevesen foglalkoztak a fekete és fehér jelzők kérdésének fejtegetésével; talán azért, mert megoldhatatlannak gondolták.

Vámbéry úgy vélekedik, hogy „a fehér és fekete elnevezés inkább a származási különbséget jelölheti, miután a nemesebb törzsek (a jó Isten tudja melyik tatár vagy török népnél) magokat ma is a k-szöngék — fehér csontú, a nem nemesek pedig karacsongek = fekete csontú, vagy csak röviden kara = feketének nevezik.”

¹⁾ Magy. Akad. Értesítő. Philos., törv. és történettud. osztály. I. köt. 113-115. 1.

S mindezek közül kinek van igaza? Határozottan Hakatausnak, Herodotnak, Dio Chrysostomusnak! Ma is láthatjuk szemeink előtt a fehér és fekete magyarokat, vagy ha úgy tetszik hunokat; de nem látjuk őket, mert szemünk másutt jár; ott jár a finnek és lappoknál, kikhez Schlözer vezetett, ott jár a törökök, tatárok s mongoloknál, hová Deguignes és Neumann vezetett bennünket; s jár még más, az Isten tudja miféle népeknél, a melyeknél a meg nem oldott kérdések megfejtését keressük, újabb idő óta. Ezért nem látjuk az igénytelen magyar földmívelőt, ki hű megőrzője volt nemcsak nemzeti nyelvünknek, hagyományaink s szokásainknak, hanem a nemzeti, ősrégi ruházatnak is.

Cicero azt mondja: „In minimis saepe rebus maxime res latent.” Igaznak bizonyul e mondás a jelen esetben is. A földmívelőak, a szegény napszámosnak egy ruhadarabja az, mely felvilágosítást nyújt az iránt, hogy a hunok, magyarok miért nevezettek feketék, illetve fehéreknek!

A szűr ez az öltöny, vidékenként a suba, csuha, zeke, szokmány, a Gryergyó-Újfaluban ma is kaczagán-nak nevezett fekete ujjas, szóval minden ilyenmű fehér, szürke vagy fekete felső öltöny, mely még egy más színű posztóval van szegélyezve, „tarkázva”, jellegezve. Ennek alapján ma is kideríthető: hol laknak feketék, a hunok ivadékai, s hol fehérek azaz magyarok a szó szorosabb értelmében. Viselték e ruhát századok, ezredek óta, s divatnak, e szó jelenlegi értelme szerént, azaz változásnak, sohasem volt alávetve egész a legújabb időkig; mert a mily alakjában ismerjük a (régibb szabású, galléros) szűrte ma, oly alakjában látjuk azt Persepolis romjainak domborművein is, mint a Persiával határos népeknek, vagyis a magyar törzseknek ruháját.

Szűrnek nevezik a szőrből, vagy úgynevezett kutyaszőrű gyapjúból kallott, durva daróc posztót, melyet csapók készítenek, nemkülönben az illetén kelméből varrott, különféle szabású és nagyságú felső

öltönyt. A legrégebb szabású szűr közönségesen térdig vagy azon alul ér, sokszor gazdagon van hímezve s diszítva, de kivétel nélkül még egy más színű posztóval tarkázva, mely jellegessé teszi. Az ujjak közönségesen rövidek s a végükön kerekdeden vannak bevarrva, úgy hogy azt tarisznyának lehet használni. Hátul hosszú, testszélességü, négyszögü gallér lóg le, melyet esőben fejük fölé hajtanak.

A szűr a mellen erős, csatos szíjjal van összekapcsolva, melyet soha ki nem csatolnak, hanem a tövel búvnak bele, búvnak ki.

A szűr igazi ősi díszruhája a magyarnak, mely nélkül házáat, sátrát soha sem hagyta el, még a legnagyobb hőségben sem. S innen ered Ammianus Marcellinusnak azon otromba, undok meséje, melyet a fekete hunokról elbeszél: „a köntös barna (szürke vagy fekete) színű s testükön rothad el; nem váltják föl, míg le nem szakad róluk.”

Hogy ily ruha csakugyan létezett már az ókorban, látjuk a következő történetírók műveiből is.

Herodot azt írja: „Az összes Melanchlánék pedig fekete ruhát viselnek, melytől egyszersmind nevöket is nyerték és scytha törvényekkel élnek.”¹⁾

Hippokrates (szül. Kr. e. 456-ban) azt írja: „A scytháknak télen-nyáron egyféle táplálékuk és ruházatuk van.”²⁾

Pomponius Méla római földrajzíró (szül. Kr. e. 41-54) így szól; „A Melanchlánéknak fekete ruhájuk van s ettől vették nevöket.”³⁾

Herodot azon kiadásában,⁴⁾ melyet én használtam, a IV. könyv 107. számához tartozó jegyzetben idézve van Dio Chrysostomusnak a Melanchlánékre vonatkozó tudósítása is. Dio Chrysostomus, a régi keresztény egyház idejében a leghíresebb egy-

¹⁾ IV. 107. „Μελάγχλαινοι δὲ εἴματα μὲν μέλανα φορέουσι πάντες, ἐπὶ ὧν καὶ τὰς ἑπωνυμίας ἔχουσι, νόμοιτι δὲ Σκυθικοῖσι χρέονταί.”

²⁾ De aere, aquis et locis. Ed. Kühn. Vol. XXI. p. 555.

³⁾ De situ Orbis. Lib. II. Cap. I. Scythia Europaea.

⁴⁾ Herodotos, erklärt von Heinrich Stein. Berlin 1868. II. köt. 439.1.

háztatyák egyike (szül. Kr. u. 347-ben), azon hit-térítőktől kapta tudósításait, kiket a scythákhoz küldött s utóbb szülővárosából, Antiochiából szám-űzetvén, maga is Pontusban tartózkodott. Ő azt írja: „Vállain pedig kis, fekete, könnyű felső ruhája volt, minőt a Borystheniták (Dnjepermellékiek) szoktak viselni. De egyéb ruhájuk is fekete, mert a scytha Melanchláneknek többnyire egy és ugyanazon törzséből valók, s a mint én gondolom azért hivatnak így (t. i. fekete ruhásoknak) a görögök által.”¹⁾

Chrysostomus azt mondja, hogy „vállain”, tehát nem felöltve, hanem panyokán viselte a ruhát; már pedig a felső ruhának panyokán való viselése semmiféle más nemzetnél nincs divatban, csak a magyarnál. —

Az arabok hódító hadjárataik alkalmával már a IX-ik század elején érintkeztek és megismerkedtek a kazárokkal. Így történt a többek közt, hogy Muktedir khalifa a Volga-melléki bolgárokhöz küldte Ahmed-Ben-Fo szia n-t, hogy köztök az Izlam alapját megvesse.

Ibn Foslan ránk nézve felette becses művének egy részében ezt mondja: „A rusz (orosz) oly nép, melynek országa a szlávok és turkok (= magyarok) földével határos — — —. Vabia szigetén laknak, melyet tó vesz körül — — —. Számukat százezerre teszik — — —. Látám az oroszokat, amint árucikkeikkel megérkeztek s Itil (Volga) folyó mellett megtelepedtek vala. Sohasem láttam fejlődöttebb testalkatú embereket; oly magasak mint a pálmafák,²⁾ színük hússzínű és

¹⁾ „— — — ἀνωθεν δὲ τῶν ὤμων ἱμάτιον μικρὸν μέλαν (σῆμα), λεπτόν, ὥσπερ εἰώθεισαν οἱ Βορυσθενῆται χρῶνται δὲ καὶ τῇ ἀλλῇ ἐσθῆτι μελαίνῃ ὡς τὸ πλεῖστος ἀπὸ γένους τινὸς Σκυθῶν τῶν Μελαγχλαίων, ὡς ἐμοὶ δοκοῦσι, κατὰ τοῦτο ὀνομασθέντων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.“

²⁾ Testalkatukra nézve Frahn megjegyzésében ezt írja: „Menschen von hohen Wuchse mit Palmbäumen zu vergleichen, ist dem Orientalen sehr gewöhnlich. Schon im Hohenliede Cap. 7. v. 7. heisst es von einem schönen Mädchen“. Deine Lange ist gleich einem Palmbaume, und ein arabisches Sprichwort sagt bei Meidaay: Jange Männer sPaUubaumen vergleichbar.“ —

veres. ¹⁾ Som melltyüket. sem kaftánokat nem viselnek. A férfiakon durva szövétű ruha van, melyet egyik vállra vetve — tehát panyokán, magyarosan — viselnek, úgy hogy egyik kezök szabad marad. Mindégyiköknek van baltája, kése s kardja. E fegyverek nélkül sohasem láthatni őket.” ²⁾

Frahn, Foszlan műve töredékeinek fordítója és értelmezője, Wabia név alatt Dániát véli rejleni. Ebből látjuk ismét, mekkorát botolhatik oly tudós ember is, mint Fráhn; Dánia s mellette magyarok mint szomszédok! — Én inkább azt hiszem, hogy valamely Duna-toroki szigetet vagy Krimm-et kell alatta érteni, s hogy az említett „Rusz”-ok besenyők vagy kazárok voltak.

De akárkik voltak különben ezen úgynevezett „Rusz”-ok, ruhájuk s fegyverzetük magyar volt. A felső ruha s annak viselési módja Ibn-Foszlan leírása szerint a szürnek felel meg; a nép hálunk már nem visel kardot, mert nem szabad viselnie, de viseli a fokost, csákányt, vagy, mint Somogy vármegyében, a baltát, s hogy csupán fegyverül viseli ezt, mutatja a balta alakja, melynél fogva más czélra nem is alkalmas. — ³⁾

¹⁾ „Sie sind fleischfarben und roth” Frahn az arcz- és hajszínre, én ellenben azon szürféle ruha tarkázására vonatkoztatom

²⁾ „Rus, auch Rs gescrieben, ist ein Volk, dessen Land an das der Slaven und Türkén grantz — — —. Sie wohnen auf der Insel Wabia, die ein See umgiebt — — —. Ihre Zahl schätzt man auf hunderttausend — — —. Ich sah die Russen, wie sie mit ihren Waaren angekommen waren und sich am Flusse Itil (Wolga) gelagert hatten. Nie sah ich Leute von ausgewachsenerem Körperbau; sie sind hoch wie Palmbäume, fleischfarben und roth. Sie tragen keine Kamisöler, auch keine Chaftane. Bei ihnen trägt der Mann ein grobes Gewand, das er um eine seiner Seiten herumwirft, so dass ihm eine Hand frei bleibt. Jeder führt eine Axt, ein Messer (Dolch) und ein Schwert. Ohne diese Waffen sieht man sie niemals.” (Ibn-Foszlan's und anderer Araber Berichte über die Russen alterer Zeit, von C. M. Frahn. Sct. Petersburg 1823.)

³⁾ Igen érdekes, az ősi ruhára vonatkozó adatokat s régi műemlékekről vett rajzokat találunk Dr. Boncz Ödön tanulmányában: „Vázlatok a magyar viselet történetéből.” (Archeológiai Értesítő. VI. köt. 1886. évfolyam.)

Mielőtt azonban folytatnék, kissé vissza kell pillantanunk a történelemben. —

A hun név csak gyűjtőnév volt s alatta több népcsaládot kell értenünk, melyeknek mindegyike különböző időkben külön-külön, más-más nevet viselt. Az egész hun nép, mint láttuk, két nagy ágból állott: a fekete és fehér hunokból. A fekete hunok alatt Attila népének különböző törzseit, nemkülönben a később feltűnt ál-avarokat vagy vár kunokat kell értenünk, a fehér hunok alatt pedig az Árpáddal bejött magyarokat. Ez alkalommal első sorban ez utóbbiakról szólandunk, mert az ezekre vonatkozó s reánk szállott történeti adatok részletesek és világosak. —

A keletről Árpád vezérlete alatt mai hazánkba szállott magyarok vérségi szerkezetet hoztak magukkal. A nemzet hét törzsre s minden törzs ismét több nemzetségre, ágra oszlott. A hét törzs legrégebb történetírónk, Béla király névtelen jegyzőjének tanúsága szerint a hét fejedelmi férfiú vagyis hét törzsfőnök vórszerződése által választott közös fejedelmök felsőbbbsége alatt egy tömör nemzetté szövetkeztek. E nemzet magában foglalta a fehér hunok összes hét törzsét, melyekből csak néhány ág töredékei maradtak vissza a régi hazában, hol még a XIII. XIV. században is beszélték saját nyelvöket, mint ezt több utazó műveiből tudjuk.

Bíborban született Konstantin császár ¹⁾ fenntartotta számunkra e hét törzs nevét; ezek voltak: Nyék, Megyer vagy Magyar, Kürt-Gyarmat, Tarján, Jenő, Kara és Kaza. — A kazárok törzsétől ismerétien okból elszakadt, s Árpáddal, az új haza elfoglalására egyesült kabar nevű ág a fekete hunokhoz' tartozott; gyanítható ez már csak onnan is, hogy ezekhez csatlakozott, mi fölöslegessé válándó tt akkor, ha úgyis hozzájuk tartozandott. Egyébiránt a kazárok hazája azonos a Melanchlánék hazá-

¹⁾ De adm. Imp. 40. fej.

jávai. A kabarok ágát Konstantin császár első helyen nevezi.¹⁾

Kézai Simon, Árpád bejöveteléről írva, azt mondja, hogy az egész nemzet 108 nemzetségből (tribus, generatio), ágból állott. Ezekben — úgy látszik a kabarok ága nincsen befoglalva, mert Kézai, még a régi hazáról, Scythiáról írva, mely alatt csak a fehér magyarok ázsiai országát lehet értenünk, azt beszéli, hogy az egész ország 108, azaz annyi tartományra volt osztva, a hány ág létezett. (Habét etiam (Scythia) provincias Centum et octo, propter Centum et octo Progenies — — — — —).

Centum enim et octo generationes púra tenet Hungária, et non plures, aliae autem si quae ipsis sunt coniunctae, advenae sūnt, ultra ex captivis o r i u n d i.)²⁾ Ez utolsó mondatból látjuk, hogy Kézainak már nem volt meg a helyes fogalma a „generatio” szóról, azaz hogy nem egész népcsaládot értett alatta, hanem nemzetséget, családot e szó mai fogalma szerént. —

Nálunk a helynevek nagyobb része megbecsülheti en kincs; mert ezeknek segítségével képesek vagyunk az idegen régi írók által eltorzított, megcsonkított vagy megtoldott neveket helyesen elemezni. A főtörzsek összes nevei ma is feltalálhatók ily nevekben. A megyék a vezérek korában hihetőleg az illető ág nevét viselték; de feltalálhatók az ágak nevei helynevekben is, p. a Turul nemzetség vagy ágé, melyből Árpád származott,³⁾ mert Zemplénben mais létezik Kis- és Nagy-Turul falu,⁴⁾ Bereg megyében pedig létezett egy ily nevű falu.⁵⁾ A Matyó, Tahó, Barkó s a t. sem volt talán egyéb, mint nemzetségnév.

¹⁾ „Πρώτη ἡ παρὰ τῶν Χαζάρων ἀποσπαθῆσα ἢ προσημαθῆσα τῶν Καβάρων γενεά, δευτέρα τοῦ Νέκη, τρίτη τοῦ Μαγέρι, τετάρτη τοῦ Κουρτουγομάτου, πέμπτη τοῦ Ταριάνου, ἕκτη Γενάχ, ἑβδόμη Καρή, ὀγδόη Κασή.”

²⁾ Kéza. Lib. I. Cap. I. §. 5.

³⁾ Kéza. Lib. II. Cap. I. §. 4.

⁴⁾ Máskép Toronya. Lipszky. Repert. Locorum Hungariae.

⁵⁾ Jerney. Magy. Nyelvkincsek.

Az országnak megyékre való beosztásánál természetes határok, hegyek, folyók tekintetbe nem vétettek, hanem csupán a hadaknak hol és mikénti megtelepedése; így történt azután, hogy valamely megyének voltak még a megye határain kívül, más megyében fekvő részei is, mint például Felső-Fehér-megyének több községe volt Háromszéken. Heves- és Szatmármegyének határai csipkésék, mi szintén e mellett bizonyít.

E szerint tehát eredetileg annyi megye volt, a hány nemzetség; s ez intézmény nem tekinthető újnak, mert meg volt már — mint Kézai művéből látjuk — a régi hazában is. Szent István király, legrégebbi forrásaink szerint 70 megyére osztotta fel az országot, a mit azonban úgy kell értenünk, hogy az eredeti megyék határai megmaradtak a régiek, de a kisebbeket egyesítette egymással, úgy hogy két, némely részen három szomszédos megyéből lett egy. Az ily összeolvasztás példáját látjuk az újabb korban is: Pest-Pilis-Solt törvényesen egyesült vármegyék, Bács-Bodrog, Gömör-Kis-Hont és Heves-Szolnok egyszerűen egyesült vármegyék.

A fekete hunok szintén oly, azaz vérségi szerkezettel bírtak, mint a fehérek, a magyarok. Hét törzsből állottak ők is, melyeknek mindegyike ismét több ágra szakadt. E törzsek egyikét képezte a h u n vagy kun, melynek neve, mint hihetőleg a leghatalmasabbiké, mint gyűjtőnév, időnként a többi törzsre is alkalmaztatott; egy másik törzse volt a kazár, egy a besenyő s egy az ál avar vagy vár kun. Ezen négy törzs, melyek alatt némelyek, nagyon tévesen, megannyi nemzetet gondolnak, határozottan a fekete hunokhoz tartozott, a mint be is fogjuk bizonyítani; a többi három törzs volt hihetőleg az alán, utrigur és kuturgur. Hogy a besenyők, kazárok nem voltak sem törökök, sem tatárok, mit némelyek a Sarkel város nevével akarnak bebizo-

nyítani, el fogja hinni mindenki, ki megnézi régi hazájok, Krimm félsziget térképét. Elöttem van e térkép ¹⁾ s rajta látom e neveket: Ungar. (= Magyar s így Fehér) Naimann Puszt. (puszta?), s ennek ellentéte Kara-Naimann (azaz Fekete, s így Besenyő, Kazár vagy Avar Naimann), Tejesch, Ssakk (nálunk van több Ság és Szák helynév), Kábái Püsst., (Kába helynév nálunk 3 van), Tege (nálunk Teke Győrben), Bagata (nálunk Bogát), Tebel (Tevel van nálunk 4), Etschege (Ecseg van 3), Kara-ssu (= Fekete víz), mint nálunk a Feketeügy, Fekete Tisza s a t. Porpatsch (PorpácZ van 2, Barbacs 1 helynév), Arpasch (Árpás nálunk 5), Mende (Mende 1), Temesch (Temes nálunk megye, falu és folyó) és számtalan A k (fehér) és Kara (fekete) melléknévvel bíró egyéb helység, mely utóbbiakról szó lesz még:

A hun birodalom felbomlása után Attila népe maradványainak egy része itt maradt Pannoniában, egy másik része visszatért Pontus-ba, a régi hazába, egy harmadik része pedig — ezt mondja nemzeti történetünk s a hagyomány — megváltoztatván eredeti nevét, az erdélyi havasok közt húzta meg magát: a székely.

A székely krónika hat nemet — törzset — említ, s ezek közt már nem is találjuk a hun, kazár, besenyő vagy alán nevet. A törzsek nevei a székely krónika szerint ezek:

1. Halon (Orbán Balázs szerint Halom).
2. Eulie (III. Károlynak egy, 1724. apr. 19-én kelt oklevele szerint Eölöcz,²⁾ Orbán Balázs szerint ÖrlecZ.)
3. Jenő.
4. Medgyes.
5. Adorján, és
6. Ábrán (III. Károly király fentidézett oklevele szerint Ábrám). —

⁶⁾ Spezialkarte der Halbinsel Krimm von F. Handtke.

⁷⁾ Székely Nemz. Constitutiói, 259-275. 1.

E szükséges kis eltérés után a ruházatra térünk vissza.

Somogy, Tolna, Szála vármegye s a székelyföld népe lebegett szemeim előtt, midőn azon gondolat villant meg bennem, hogy a szűrök, zekék különböző színű tarkázása a törzsek és ágak megkülönböztető jelei.

Szemeimmel láttam azon egyöntetűséget, mely e megyékben a szürre nézve, a Székelyföldön a zeke és szokmányra nézve található, akár csak egy és ugyanazon szürszabó műhelyéből került volna ki egy-egy megye vagy szék népéé. Sokszor utaztam Kaposvárról Tolna megyébe; egészen ez utóbbi megye határáig mindenütt a széles veres csíkokkal s szegélyyel tarkázott somogyi szűrt láttam, azon tul pedig már csak a világos zöld posztóval tarkázottat.

Elhatároztam magamban, hogy ez iránt az egész országról részletes tudomást fogok szerezni, s hogy minden megyébe 3-4 helyé fogok kérdést intézni s pedig a lelkész urakhoz, mint olyanokhoz, kik a népet ismerik s kiknek írhattam anélkül, hogy nevet tudnom kellett.

Válaszlappal bíró levelező lapokra nyomattam kérdéseimet s ezeket elküldtem a szélrózsa minden irányába. Csupán az egykori szász székekre írtam sajátkezüleg s kivételesen németül, először vizsgálódásaim érdekében, hogy feleletet kapjak (ismervén irántunk való gyűlöletüket), másodsor azért, mert tudtam, hogy sokan közülök nem is bírják a haza nyelvét. Kár volt egy csepp téntáért, kár volt fáradság s figyelemért, mit ezekre — tisztelet a kivételeknek — fordítottam.

Kérdéseim voltak: „hogy az egykori s nem az újabb, 1876. évi 33. törv. czikkkel elrendelt. kikerekítés szerént való N. N. megye^ illetve-szék földművelő magyar népének

1. mily szüre, subája, vagy mily nevű ilyféle ruhája vant

2. miféle színe van ennek?

3. miféle színű posztóval van szegélyezve, azaz tarkázva?

4. Van-e a megyében, illetve szóken (ismét csak a régi, vagyis 1876. év előtti területet tekintve) oly vidék, hol a földmivelő magyar népnek más alakú s nevű ilyféle ruhája van?”

Azért kértem az 1876. év előtt való határok figyelembevételét, mert azok az eredeti, legelső megyék határaival nagyjában összevágának; megyék egyesültek ugyan egymással a vezérek kora óta, de ez nem volt akadály annak megtudására, mit tudni akartam. Amint az első lapok visszaérkeztek, láttam, hogy a helyes utón járok.

A szétküldött kétszáz egynehány levelező lapra megkaptam a teljesen kielégítő választ, sok helyről pedig a várt válaszlap helyett kimerítő, hosszú leveleket: szívesen, készséggel válaszoltak Turócz-Szt-Mártonból, az oláh, a szerb vidékekről éppen úgy, mint a legmagyarabb vidékekről. Volt néhány eset, hogy az illető lelkész, ki csak rövid idő óta foglalta el állomását s így a megye viszonyait nem ismerhette, tudatta ezt Velem s egyszermind azt is, hogy kinek küldte meg kérdéseimet, s kitől fogom a feleletet kapni.

Szászsebesről Blága János zárdafőnök s plebánoshelyettes és Szászvárosról Lolór (?) Mór lelkész magyarul, Segesvárról Weisz József lelkész németül feleltek. Köhalomszék, Nagy-Sinkszék, Medgyesszék, Szebenszék, Szerdahelyszék, Besztercze- és Naszódvidékéről a lelkészek nem feleltek, Uj egyházáról pedig az ág. ref. pap tüntetőleg üresen küldte vissza a válaszlapot. Az annyira híres szász miveltség újból megmutatta magát valódi alakjában. Blága zárdafőnök a legnagyobb készséggel megígérte közreműködését e hézag pótlásában s a vidékre több felé kérdést is intézett, de azóta nem felelt; vagy ő maga sem kapott feleletet, vagy pedig elköltözködött oda, a honnan visszatérés nincs, mert egy ízben azt írta volt, hogy már „nagyon öreg a legény.”

Tájékozásumra különben eleget tudtam meg ez

udvariatlan urak segítségével nélkül is; egy-két becsületes szücsmester, kinek nevét az országos kiállítás alkalmával az iparcsarnokban tudtam meg, megadta kérdéseimre a kívánt feleletet,

A következő lapokon adom a kapott adatok alapján összeállított kimutatást.

A baloldali első rovatban látható számok, illetve betűk segítségével az illető megye, szék vagy kiváltságos kerület a térképen felkereshető; a második rovatban olvasható a megye, szék, kerület, valamint

Szám, betű a térképen	A megye, szék, kerület s azon urak nevei, kik az adatokat szolgáltatották	Az öltöny, annak színe s tarkázása
1.	Moson vármegye Mecsér, Loeza Gyula r. k. pléb. Magy. Orv. Steiner M. apát * * Ivánfi Edekegy. r. tanár.	fehér szőr tarkázás nélkül, szürke szőrguba.
2.	Sopron vármegye Szergény, Kiss János pléb.	fehér szőr piros, hamuszínű* v. feketetarkázással, sötét hamuszínű szőr.
3.	Győr vármegye Fehértó, Haragos Sándor plébános. Győr-Szt-Márton, Igmándy Marcellin plébános. Hédervár. Pléb. (név olvashatlan.)	fehér szőr piros vagy kék tarkázással, szürke szőr.
4.	Komárom vármegye Nagy-Igmánd, Csermelyi Ignác pléb.	fehér szőr vörös vagy zöld tarkázással.
5.	Fehér vármegye Módr, Tanninger Nánd, pléb. Lovasberény, Háy Alajos Tuskevári nyugalm. pléb.	fehér szőr piros, sötét kék, vagy fekete tarkázással.

Átviendő

azon urak neve, kik .szívesek voltak az adatokat szolgáltatni; a, harmadik rovatban lel vannak sorolva a megyében dívó felső öltönyök s azoknak tarkázása.

A jobboldali lapon a tarkázás, fehér és fekete (s a szintén ide tartozó szürke) ruha szerint osztályozva, számszerűen van kivetve.

Az összes adatok az 1885. évből valók.

Hol a kimutatásban a szavak mellett csillagok vannak, azokra a megjegyzések a kimutatás után következnek.

Fehér öltönyök						Fekete s szürke öltönyök						
fekete	piros	vörös	vörös	vörös	szürkés	fekete	piros	vörös	vörös	vörös	szürkés	szürkés
szürkés	szürkés	szürkés	szürkés	szürkés	szürkés	szürkés	szürkés	szürkés	szürkés	szürkés	szürkés	szürkés
tarkázás nélkül						tarkázás nélkül						
					1							1
1	1											1
					1							1
1	1				1							
2	4	1			2							3

Szám, belül a tér- képén	A megye, szék, kerület s azon urak nevei, kik az adatokat szolgál- tatták.	Az öltöny, annak színe s tar- kázása
	Átvitel	
6.	Veszprém vármegye Derecsér. Pleb. (név olvas- hatlan). Várpalota. Keller Vilmos magyar szabó.	fehér szür kék, zöld vagy piros tarkázással. fekete szür kék vagy zöld tarkázással.
7.	Vas vármegye Répeze-Szt-György. A pleb. Körmend. Perényi (?) Antal plebános. Óri-Szt-Péter. Berényi pleb.	fehér szür vörös tarká- zással. sötét szürke guba — csak- lyás szür —, sötétebb* tar- kázással.
8.	Szala vármegye Tapolca. A plebános. Páka. Balaton József plebán N. Lengyel. Gaál Ferencz plb.	fehér szür piros vagy fekete tarkázással. szürke szür fekete vagy sötét zöld, s fekete szür kék tarkázással.
9.	Somogy vármegye saját megfigyelésem szerint.	fehér szür veres tarká- zással.
10.	Tolna vármegye Paks. Plebános (név olvas- hatlan). Regöly. Sz. (?) M. (?) pleb.	fehér szür kék vagy vilá- gos zöld, s fehér szürsüva fekete tarkázással.
11.	Baranya vármegye Mohács. Róny plebános. Duna-Szekeső. Jegyző (név olvashatlan).	fehér szür vörös, kék vagy fekete tarkázással.
12.	Bács-Bodrog vármegye Baja. Berényi Dániel apát plebános.	fehér szür kék vagy veres tarkázással és fehér szárcankó csífráza- tokkal.
Átvendő		

Fehér öltönyök					Fekete s szürke öltönyök				
fehér	piros	zöld	vörös	sötét	fehér	piros	zöld	vörös	sötét
tarkarúkkal					tarkarúkkal				
2	4	1	2	1					
	1	1	1					1	1
	1				1				
1	1				1		1		1
	1								
1		1		1					
1	1			1					
	1			1					
5	10	3	6	2	2		2	2	3

Szám, hely a térképen	A megye, szék, kerület s azon urak nevei, kik az adatokat szolgáltatották	Az öltöny, annak színe s tarkázása
Átvitel		
13.	Pest-Pilis-Solt vármegye Páty. Szabó Lajos ref. lelkész Zsimbék. Sburzár, Károly esp. plebános. Pilis-Csaba. Melly plebános Gödöllő. Odray plebános.	fehér szőr kék, világos zöld vagy veres tarkázással.
14.	Nógrád vármegye Herencsény. Bajnóczy Sánd. plebános. Kaszár. Szabó István pleb. Rimóc. Krigozsky Henrik plebános. Füleki. Szatmári Román pleb. helyettes. Eszék. Szoss (?) plebános	fehér szőr (a palócok eszéknek nevezik) veres vagy fekete tarkázással.
15.	Zólyom vármegye Zólyom. Gáspár Ferenc segédlelkész. Zólyom-Liptse. Fodor Mih. plebános. Korpona. Mikulna György apátplebános.	fehér szőr veres vagy kék tarkázással. fehér és szürke guba, kabaticza.
16.	Hont vármegye Hont-Füzes-Gyarmat. Gyürky István pleb.	fehér szőr díszítésekkel és fehér szürkánkó fekete tarkázással.
17.	Esztergom vármegye Bátorkeksi. Meisermann Ignác plebános.	fehér szőr vörös vagy fekete tarkázással.
18.	Bars vármegye Aranyos-Maróth. Reiter Al. plebános.	fehér szőr vörös vagy fekete tarkázással.
Átvondó		

Fehér öltönyök					Fekete és szürke öltönyök							
feketé	piros	szürke	világos	sötét	világos	sötét	szürke	fekete	nőkül			
										szürke	szürke	szürke
tarkázzal					tarkázzal							
5	10		3		6			2	2	2	2	3
			1		1							
1	1											
			1			1		1				1
1								1				
1	1											
1	1											
9	15		4		8			4	2	2	2	4

Szám, betű a táblán	A megye, szék, kerület s azon urak nevei, kik az adatokat szolgáltatották	Az öltöny, annak színe s tarkázása
Átvitel		
19.	Nyitra vármegye Érsekujvár. Illényi István, tanító, „Érsekujvár s vidéke” szerkesztője. Nyitra. Juhász megyei levéltárnok.	fehér szőr fekete tarkázással, dolmányászőr vörössel kivarrva.
20.	Pozsony vármegye Duna-Szerdahely. Haskó József plebános. Modor. Pachmann Flóris plebános. Diószeg. Perger körjegyző. Modor. Schwartz János szűrszabó.	fehér szőr vörös vagy zöld tarkázással, (fehér) dolmányászőr fekete tarkázással, szürke guba vörös, zöld vagy fekete tarkázással.
21.	Trencsén vármegye Beczkó. Mednyánszky Márton plebános. Vág-Besztercze. Jelinek esp. plebános.	fehér szőr (tótul hűns és szlér) vörös vagy kék tarkázással, csupán a pachói völgyben van szürke és fekete szőr.
22.	Turóc vármegye Turóc-Szt-Márton. Idősb Záhureczky József megyei levéltárnok.	fehér guba (tótul halena) fekete színorokkal ezírtve, — szürke és fekete guba (halena).
23.	Arva vármegye Alsó-Kubin. Kobuth (?) plebános.	fehér daróc vörös tarkázással, (burna*) daróc sötétkék tarkázással.
24.	Liptó vármegye. Rózsahegy. H. . . Ede segédlelkész. Német-Lipcsa. Kosztka Károly pleb.	fehér halena vörös tarkázással, fehér hunya és kabanyiczn fekete, vörös vagy zöld tarkázással, (rijka a szürke és fekete hunya vagy kabanyiczn)
Átvendő		

Fehér öltönyök					Fekete és aszürke öltönyök						
fekete	piros	vörös	villás		szelvény nélküli	fekete	piros	vörös	villás		szelvény nélküli
			zöld	kék					zöld	kék	
tarkázással					tarkázással					tarkázás nélküli	
9	15	4	8	4	2	2	2	2	4		
1	1										
1	1	1			1	1	1				
	1		1							2	
1										2	
	1								1		
1	1	1								2	
13	20	6	9	4	3	1	2	3	10		

Száma, betű a térképen	A megye, szék, kerület s azon urak nevei, kik az adatokat szolgáltatották	Az öltöny, annak színe s tarkázása
Átritel		
25.	Szepes vármegye Lőcse. Still Pál prép. esp. plebános.	fehér suba (csuda) tarkázás nélkül, fehér hunya valamint fehér szőröküdmén vörös bőrszegélyvel. (Csupán a magyari vidéken van fekete hunya).
26.	Gömör-Kis Hont vármegye Gesztete. A plebános. Csetnek Teschler Antal rk. plebános. Fekete-Lehota. Noszak Theophil ev. lelkész. Rima-Szombat. A plebániahivatal.	fehér csuha (palóznal) fekete tarkázással. fehér szőr vörös vagy kék tarkázással, fehér kabanyicsa tarkázás nélkül.
27.	Heves-Szolnok vármegye Bednőry. A plebános Pétervási-r. Návora Alaj. plb. Besenyő. Holló Mihály plb. Bessen-Szűg. Sebestyén József plebános. Türök-Sz-Miklós. Nemes József pleb. Gyöngyös. A plebános. Mező-Túr. Demény János plebános.	fehér szőr fekete tarkázással. fekete szőr vörös tarkázással.
28.	Borsod vármegye Apátfalva. Nagy Antal plb. Balaton. Ohács plebános Dédes. Déhbé Zsigm. rk. lelkész. Szirma-Bessenyő. Mattyasovszky plebános Mező-Kövesd. R. k. plb. hiv. Ónod. Kurbale Emil r. k. plb.	fehér szőr fekete, vörös vagy zöld tarkázással. fekete vagy szürke guba, és fekete suba vörös tarkázással.
Átvándó		

Fehér öltönyök					Fekete és sötét öltönyök							
fekete	piros	vörös	világos	szürkés	fekete	fekete	piros	vörös	világos	szürkés	fekete	fekete nélküli
			szürkés	szürkés					szürkés	szürkés		
tarkkékkel					tarkkékkel					fekete nélküli		
13	20	6	9	4	3	1	3	3	10			
	1			1								1
1	1		1	1								
1						1						
1	1	1				2						
16	23	7	10	6	3	4	3	3	11			

Szám, betű a tér- képen	A megye, szék, kerület s azon urak nevei, kik az adatokat szolgál- tatták.	Az öltöny, annak színe s tar- kázása
Átvitel		
29.	Torna vármegye Szédlő. Ragályi Géza.	fehérszőr virágos kivárná- ssal, szürke vagy fekete szőr, valamint fekete-szürkés guba piros tarkázással.
30.	Abauj vármegye Jászó. Küdás Ernő plebános. Nagy-Ida. Jetik Alajos pleb.	fehér, szürke vagy fekete szőr piros vagy fekete tar- kázással, fekete guba és suba veres tarkázással.
31.	Sáros vármegye Eperjes. Pletényi apát pleb. Bártfa. Makovics Sándor hit- elemző és segédlelkész.	fehér szőr veres vagy kék tarkázással, hamuszínű guba veres tarkázással.
32.	Zemplén vármegye Mád. Somogyi József pleb. Sátor-Alja-Újhely. Prainer Alajos esp. prépost pl.	fehérszőr veres tarkázással, fehér suba veres vagy kék tarkázással, és fekete suba veres tarká- zással.
33.	Ung vármegye Ungvár. Bugner (?) plebános. Ungvár. (Poldányi Imre ?) le- völtárnok.	fehér szőr, fehér guba vörös tarkázással, szürke és fekete guba vörös tarkázással.
34.	Bereg vármegye Beregszász. Csorba Lajos káplán. Bátyú. Bary Sánd. (pleb. ?) Mező-Kászony. Tarnóczy plb.	fehér guba vörös tarká- zással, szürke és fekete guba vörös tarkázással.
35.	Máramaros vármegye. Técső. Erdőssy Erwin lelkész. Hoasszmező. Dolinay Péter (plebános ?)	fehér guba sötét kék vagy piros tarkázással, fekete guba sötét kék vagy piros tarkázással.
Átviendő		

Fehér öltönyök					Fekete és sötét öltönyök							
fekete	piros	vörös	világ-	világ-	tarká-	fekete	piros	vörös	világ-	világ-	tarká-	sötét
			sötét	sötét					sötét	sötét		
tarká- kékkel					tartás- nélküli	tarká- kékkel					tartás- nélküli	
16	23	7	10	6		3	4	3	3	3		11
				1		2						
1	1				2	2						
	1		1			1						
	1		1			1						
	1			1		2						
	1					2						
	1		1			1			1			
17	29	7	13	8	5	15	3	4	11			

Szám, hűtő a tér- képen	A megye. szék; kerület s azon urak nevei, kik az adatokat szolgál- tatták.	Az öltöny, annak színe s tar- kázása
Átvitel		
36.	Ugocsa vármegye Nagy-Szöllős. Eber Mih. esp. pleb. Fekete-Ardó. Hnieszky Gyula g. k. lelkész. Halmi. Govrik János r. k. plb. Feketeputak. Barta András ev. ref. lelkész. Tiszó-Ujlak. Molnár András László plebános.	fehér guba veres tarká- zással, szürke és fekete guba veres tarkázással.
37.	Szatmár vármegye Mátó-Szalka. Papp Arthur ev. ref. lelkész. Szatmár-Németi. Fekete Jó- zsef h. gubás mester.	fehér guba veres tarká- zással, szürke és fekete guba veres tarkázással.
38.	Szabolcs vármegye Nádudvar. Kiszelák Sándor r. k. lelkész. Újfejértó. Géczy József r. k. lelkész.	fehér szőr fekete, vörös vagy zöld tarkázással, sötét szürke és fekete szőr saját* színével szegélyezve, fekete guba vörös gal- lórral.
39.	Bihar vármegye Sarkad. Nábrócsky (?) Sán- dor r. k. lelkész. Mező-Telegd. Révény Aurél r. k. plebános.	fehér szőr fekete, piros. kék vagy sötét zöld tar- kázással, fehér guba fekete vagy piros tarkázással. fekete guba veres tarká- zással.
40.	Békés vármegye Békés. Kuyi Antal plebános. Békés-Gyula. Göndöcs apát plebános.	fehér szőr fekete, kék vagy piros tarkázással.
Átviendő		

Fehér öltönyök					Fekete sasztrike öltönyök						
feketé	piros	vörös	világos		szürkés	feketé	piros	vörös	világos		szürkés
			x	d					x	d	
tarkázzással					tarkázzás nélkül	tarkázzással					tarkázzás nélkül
17	29	7	13	8		6	15	3	4	11	
	1						2				
	1						2				
1	1	1				2	1				
1	1	1	1				1				
1	1		1								
20	34	9	15	8	7	21	3	4	11		

Szám, betű a tér- képen	A megye, szék, kerület s azon urak nevei, kik az adatokat szolgál- tották	Az öltöny, annak színe s tar- kázása
Átvitel		
41.	Csongrád vármegye Szentés. Dr. Ulár István v. k. pléb. Szegevár. Körruj Ferencz t. kanonok plebános.	fehér szür fekete tarká- zással fehér kankó vörös vagy zöld tarkázással, fehér suba, sötét szürke szür fekete szegélyvel, sötétszürke kankó.
42.	Csanád vármegye Makó. R. k. plebánia hivatal. Battonya. Faragó János r. k. plebános. Kunágota. Gyenes Barnabás r. k. lelkész.	fehér szür fekete tarká- zással, fehér kiszívott suba, fekete szür.
43.	Arad vármegye Kis-Iratos. Hügel János pléb. Pécska. Rousz Mútyás káplán Fekete-Gyarmath. Márk Fe- rencz ref. lelkész.	fehér szür zöld vagy fekete tarkázás, fehér kankó feke- te tarkázással, fehér suba, fekete szür zöld, fekete suba veres tarkázással.
44.	Torontál vármegye Nagy-Kikinda. Hittaller (?) pleb. Nagy-Becskerék. Bakó Far- kas megyei levéltárnok.	fehér szür piros vagy zöld tarkázással, fehér suba, fekete szür piros vagy zöld tarkázással.
45.	Temes vármegye Verscez. Rugsinszky Kornél, prépost plebános. Kubin. Mirkovics Arzén szűcsmeister.	fehér szür piros, kék vagy fekete szegélyvel, fehér kiszívott bunda, fekete szür.
46.	Krassó vármegye Dognácska. D. . . Péter r. k. lelkész.	fehér daróc szuba (= suba) sötétkék szegély- és zsinór- szállal.

Átvendő

Fehér öltönyök					Fekete és sötétke öltönyök					
fekete	piros	veres	vila- gos sötét	vila- gos sötét	fekete	piros	veres	vila- gos sötét	vila- gos sötét	tarkias nélkül
tarkiasággal					tarkiasággal					tarkias nélkül
20	34		9	15	8	7	21	3	4	11
1	1		1		1	1				1
1					1					1
			1		1	1	1			
	1				1					1
				1						
24	37		12	17	13	8	23	5	4	14

Száma, betű a térképen	A megye, szék, kerület & azon nraik nevei, kik az adatokat szolgál- tatták.	Az öltöny, annak színe s tar- kázása
Átvétel		
47.	Szőrény vármegye Karászsebes, Weikersheim Re- zső esp. plebános.	hamuszínű szőrféle kabát kék hajtókéval.
48.	Zaránd vármegye Körösbánya, P. Burecz Jakab zárdafőnök s r. k. pleb. helynök	fehér sálba (ezundra) fekete, zöld, piros vagy lilaszín* tarkázással.
49.	Kraszna vármegye Kraszna, Kékossy Gyula r. k. lelkész.	fehér guba piros tarká- zással, szürke s fekete guba piros tarkázással.
50.	Közép-Szolnok vármegye Zilah, Csaponyi Ignác ple- bános.	fehér guba és ujjas veres vagy zöld tarkázással, szürke guba és ujjas veres vagy zöld tarkázással, fe- kete ujjas kék szegélyvel
51.	Hunyad vármegye Maros-Illye, Bálint Endre r. k. plebános.	szürke daróc kabát kék szegély- és gallérral.
52.	Belső Szolnok vármegye Deés, Kozma Döme zárdá- főnök. Kozárvár, Nagy Dániel ref. lelkész.	fehér ujjas fekete színar- zással, szürke és fekete szokmány vörös vagy zöld tarká- zással.
53.	Doboka vármegye Szék, Bonaventura Sándor lelkész. Hidalmás, Balla Károly ev. ref. lelkész.	fehér szőr fekete virágok- kal kivarrva, szürke szőr fekete tarká- zással, szürke ujjas zöld gallér és szegélyvel, fekete szok- mány szegély nélkül (de kék rózsákkal)

Átvendő

Fehér oltényök					Fekete s szürke oltényök						
fekete	piros	vörös	világos sötét	világos sötét	tarkász nélkül	fekete	piros	vörös	világos sötét	világos sötét	tarkász nélkül
tarkászal					tarkász nélkül	tarkászal					tarkász nélkül
34	37	12	17	13	5	23	5	4	14		
										1	
1	2	1									
	1					2					
	1	1				1	1	1			
										1	
1						2	2				
1					1	1	1	1			
37	41	14	17	13	9	28	9	8	14		

Sorszám, helyi elnevezés	A megye, szék, kerület s azon urak nevei, kik az adatokat szolgáltatották	Az öltöny, annak színe s tarkázása
Átvitel		
54.	Koloze vármegye Bánffy-Hunyad. Balás János lelkész. Fejérd. Cosma Gusztáv lelkész.	csupán Kalotaszegen van: fehér czondra, igen keskeny világos kék szegélyvel és fehér szür fekete tarkázással; a megye többi részében pedig: szürke daróc (zöld, piros, sárga* és fekete jelleggel?), szürke kabát zöld szegélyvel.
55.	Torda vármegye Görgény-Szt.-Imre. Bálint Gergely r. k. lelkész.	fehér szür kék vagy fekete tarkázással, szürke szür, szürke zeke kék vagy fekete zsinórral szegélyezve.
56.	Küküllő vármegye Dicső-Szt-Márton. Rödiger Árpád, unit. pap és esp.	szürke és fekete czondra és szürke ujjas kék szegélyvel.
57.	Alsó-Fehér vármegye Magyar-Igen. Sántha János plebános. Tüvis. Csütő Ferencz r. k. lelkész.	sötét és világos szürke czondra piros, zöld, kék, veres (vagy sárga*) szegélyvel.
58.	Felső-Fehér vármegye Bükös. Horváth István ev. ref. lelkész.	szürke szokmány, fekete kocsók kék, zöld v. veres gallérral s bojttal.
H.	Fogaraszvidéke Fogarasz. P. Simon Jenő pléb.	fehér, szürke és fekete szürke (szürig érő) és fekete czondra.
59.	Aranyosszék Harasztos. Boér János pleb.	fehér szür fekete tarkázással, szürkeszokmány fekete v. vörös szegély és gallérral
Átvicindó		

Fehér öltönyök					Fekete és szürke öltönyök						
fekete	piros	vörös	világ-	sötét	fekete nélküli	fekete	piros	vörös	világ-	sötét	fekete nélküli
			oszlop						oszlop		
tarkósájjal					tarkósájjal						
27	41		14	17	13	9	28		9	3	14
1				1		1	1		1		
1				1		1				1	1
										1	2
							4		2	2	
							1		1	1	1
					1						2
1						1	1				
30	41		14	19	14	12	35		13	13	20

Szám, betű a tér- kép:	A megye, szék, körület s azon urak nevei, kik az adatokat szolgál- tatták	Az öltöny, annak színe s tar- kázása
Átvétel		
60.	Marosszék Maros-Vásárhely. Kovács Ferencz plebános.	szürke ujjas fekete zsinor- zat, vagy kék vagy zöld gallér és szegélyvel és sötét szürke zekke kék gallér és szegélyvel.
61.	Udvarhelyszék Székely-Udvarhely. Cséke esp. plebános.	sötét szürke szokmány.
62.	Csikszék Gyergyó-Szt-Miklós, Feren- cz Károly plebános.	szürke és fekete zekke fe- kete, veres vagy kék gallér és szegélyvel, szürke uj- jas, fekete kacsagán (= fekete ujjas)
63.	Háromszék Miklósvár. Ferenczy Lajos lelkész. Uzon. Pünköszt Fer. ref. pap.	szürke zekke fekete vagy sötét kék gallér és szo- gélyvel.
64.	Köhalomszék nem felelt.	?
65.	Szegesvárszék Segesvár. Weiss József plb.	szürke és fekete mente veres (és zöld vagy kék?) szegélyvel, szürke és fe- kete kocsók.
66.	Nagy-Sinkszék nem felelt.	?
67.	Medgyesszék nem felelt.	?
68.	Ujgyházszék öresen küldte vissza a válasz- lapot.	?
Átvendő		

Fehér öltönyök					Fekete és sötét öltönyök						
tekercs	paros	vers	villaparas szék	villaparas szék	tarkiból	tekercs	paros	vers	villaparas szék	villaparas szék	tarkiból
tarkiból					tarkiból					tarkiból	
30	41	14	19	14	12	35	13	13	20		
					1		1		2		
											1
					2	2			2		2
					1				1		
						2	2	2	2		2
30	41	14	19	14	16	39	16	30	25		

Szám, brű a tér- képén	A megye, szék, kerület & azon urak nevei, kik az adatokat szolgál- tatták.	Az öltöny, annak színe & tar- kázása
Átvitel		
69.	Szebenszék nem felelt (az országos ki- állításra a „szász szobá- ban” kiállított báb ruhá- zata a következő volt)	fehér szűr (sciszul Krause- mantel) veres szegélyvel és himzésekkal.
70.	Szerdahelyszék nem felelt.	?
71.	Szászsebeszék Szászsebes. Blága János zár- dafenök & plebánus he- lyettes.	fehér zeke szegély nélkül és fekete zeke szegély nél- kül.
72.	Szászvárosszék Szászváros. Lőrinc (?) Mór y. k. lelkész.	fekete Penczel, szürke és fekete kabát, szürke és fekete zeke, fehér bunda és saba.
F.	Beszterczevidéke Besztercze. Ballascher János szűcsmester.	fehér bunda.
G.	Naszódvidéke Besztercze. Ballascher János szűcsmester.	fehér bunda.
I.	Brassóvidéke Csernátfala. Binder Lajos ev. lelkész. Apáczta. Miklósi (?) Károly lelkész. Málnás-Füzdő. Deák Sándor hosszúfalusi ev. s. pap. Brassó. Reiner István szűcs- mester.	fehérzeke fekete színorsze- gélyzettel, fehér saba, fehér szürke, fehér Kirchenpelz, kék (szürke?) Krauseman- tel kék vagy veres hajtóku és szegélyzettel, szürke zeke, szürke kurti, fekete győbn.
Átvindó		

Fehér öltönyök					Fekete és sötét öltönyök						
fele	piros	veres	vila- gos sötét	vila- gos sötét	tarkász nélkül	fele	piros	veres	vila- gos sötét	vila- gos sötét	tarkász nélkül
tarkászával						tarkászával					
30	41	14	19	14	16	39	16	20	24		
	1										
					1						1
					1						1
					1						
					1						
1					1	1				1	2
31	42	14	19	19	16	40	16	21	30		

Szám, betű a tér- képen	A megye, szék, kerület & azon urak nevei, kik az adatokat szolgál- tatták	Az öltöny, annak színe s tar- kázása
Átvétel		
A.	Jászság Jászberény. Koncz Menyhért lelkész. Jász-Apáti. Fülöp (lelkész ?)	fehér szür, fehér suba ki- varrva, fehér bunda.
B.	Kis-Kunság Kun-Félegyháza. Agócs (?) József plebános Kun-Szt-Miklós. Balajti (?) lelkész. * Kun-Halus. A lelkész.	fehér szür fekete tarkázás- sal, fehér suba zöld vagy piros szegővel.
C.	Nagy-Kunság Kunhegyes. Alexánder (?) Zoltán jegyző.	fehér szür fekete tarká- zással.
D.	Hajdu városok Hajdu-Büszörmény. Pálffy János plebános. Hajdu-Büszörmény. Juhász Imre szűsmester.	fehér szür sötét kék (vagy sötét zöld) tarkázással.
E.	Kővárvidéke Nagy-Bánya. Rácz Pál r. k. plebános.	szürke guba vörös vagy fekete szegélyvel.
K.	Magyar tengermenték (magyar nép a honfoglalás- kor itt nem telepedett meg.)	
Összesen		

Fehér öltönyök					Fekete és szürke öltönyök						
fekete	piros	veres	világos zöld	szürke	szürkés zöld	fekete	piros	veres	világos zöld	szürke	szürkés zöld
tarkósakkal					tarkósakkal	tarkósakkal					tarkósakkal
31	42	14		19	19	16	40	16		21	30
					1						
1	1	1									
1											
		1		1							
						1	1				
33	43	16		20	20	17	41	16		21	30

E táblázat kiegészítésére szabadjon még néhány megjegyzést tennünk.

A szürke öltönyök a feketék közzé sorozandók, s azért azok közzé lettek felvéve; s hogy helyesen, mutatja a következő példa: Az 1885. orsz. kiállítás alkalmával Újvárosi Ferencz szűrszabó Zilahról egy kék szegélyű, úgynevezett „fekete darócot” (ujjast) állított ki, „minőt a Szilágyságban fekvő Ballá és környéke vőlegényei és menyasszonyai viselnek.” — E daróc, „fekete” elnevezésének ellenére szürke, mákszínű volt. —

Piros és veres két, egymáshoz igen közel álló szín, melyek közt sokan nem is tesznek különbséget. A felsorolt öltönyökön alkalmaztatni szokott „piros” szín hasonlít a higpir (cinober) festékhez, a „veres” ellenben olyan mint az érett som vagy a meggy. — Sántha János magyar-igeni (alsó-fehérmegyei) plébános különbséget tesz a „piros” és „veres” között, mert felsorolja mindkettőt. —

Néhányan a lelkész urak közül továbbá nem mondják, hogy a tarkázás világos zöld-e vagy sötét zöld, világos kék-e vagy sötét kék; azért ezen színeket nem mutathattam ki külön-külön, hanem egyesítve adom két-két rovat helyett egyben-egyben, így a pirosat és veresét is. —

A tarkázó szín a fehér öltönyöknél úgy mint a feketéknél 7, és pedig:

fekete,
piros (higpirhez hasonló),
veres (meggyszínhez hasonló),
világos zöld (tengerzöld),
setét zöld (aczélzöld),
világos kék (ég szín),
setét kék (ultramarin)

Ezen színektől való eltérések és még egyéb észrevételek a következők;

a fehéreknél:

Sopron megyében a hamuszínnel tarkázott fehér szűrt a feketével tarkázottak közzé,

Zaránd megyében pedig a lilaszínnel szegélyezett fehér subát a veres szegélynek közzé soroztain;

a feketék és szürkéknél:

Vas megyében a szürke szegélyű szürke gubát a fekete szegélyűtek közzé,

Árva megyében a barna daróezot a kék szegély kedvéért a feketék közzé,

Szabolcs megyében a szürke szegélyű szürke szűrt a fekete szegélyűek közzé,

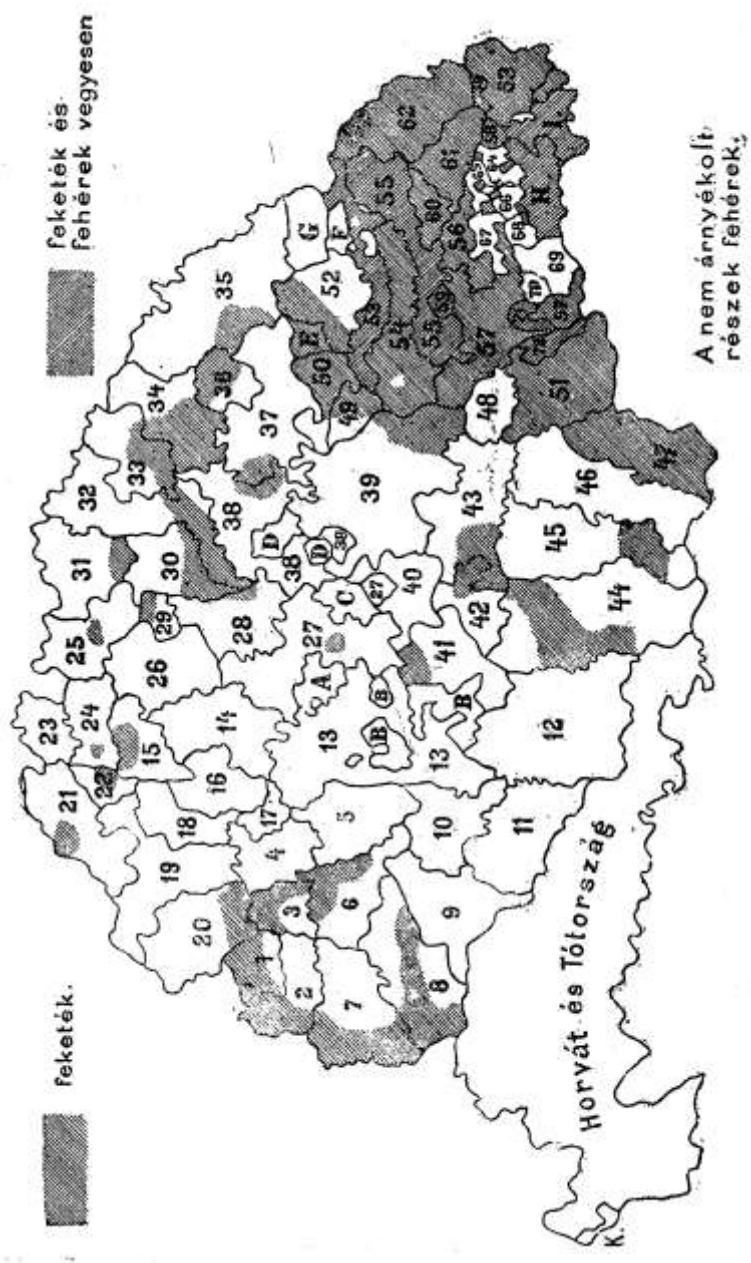
Brassóvidéken a kék szűrt (Kransemantel) a kék és veres hajtókák végett a fekete öltönyök közzé vettem fel.

Kolozs megyében a sárga szegélyű szürke daróczt és

Alsó-Fejér megyében a sárga szegélyű szürke czondrát hagytam figyelmen kívül, mert ez nyilván újabb divat, mint a Hajdúkerületben, melyről alantabb lesz említés téve.

Ha a térképen rajzban tüntetjük ki a fehér és fekete eféle ruha színét, a mellékelt ábrát kapjuk, Ez ábrán a szám s a betű a megyét, széket, kiváltóságos kerületet jelenti; a helyek azon területet mutatják, hol kizárólag fekete, a helyek azon területet, hol vegyesen fekete és fehér, a nem árnyékolt helyek pedig azon vidékeket, hol tisztán csak fehér öltönyöket viselnek; a be nem szegélyezett árnyékolt vagy megfordítva a be nem szegélyezett árnyékolatlan helyek a fekete, illetve fehér népszígeteket tüntetik elénk.

Ezekből látjuk, mily részletesek a nyert tudósítások, hogy ezek alapján ily pontosan lehetett e térképet rajzolni.

S valljon mit látunk ez ábrán?

Szemünk előtt van a Szent Bruno által említett Fehér- és Fekete-Magyarország, mely elsőbbi azon időben még inkább megérdemelte elnevezését, mint-hogy a besenyő telepek a nyugoti határon, továbbá Csanád, Arad, Torontál és Temes vármegyékben akkor még nem léteztek, mert a besenyők csak később, a XII., XIII., XIV. és XV. században telepítették oda.

Hogy Fehér-Magyarország alatt a tulaj donképi Magyarországot, Fekete-Magyarország alatt pedig Erdélyt kell értenünk, bizonyítjuk Szent Brúnóval,¹⁾ ki az 1002-dik évről azt mondja, hogy Szent István háborút viselt Fekete-Magyarország ellen²⁾; bizonyítjuk továbbá Nestorra), orosz krónikairóval, ki (a XII. században) barát volt a kievi barlangklastromban. Krónikája 852-ik évtől egészen a XII. század elejéig terjed. Ismervén a hírhedt német alaposágot, nem bíztam meg egészen Schlözer fordításában,³⁾ hanem megszereztem Nestor legújabb francia fordítását is.⁴⁾ Találtam is e két fordítás szövegében lényeges eltéréseket. De a reánk nézve ez úttal legnyomatékosabb tárgyban mégis összhangzanak, hogy t. i. a fehér ugorok Árpád magyarjai voltak. Nestor ezt írja: „Ezután a fehér ugorok jöttek s hatalmukba ejtették a szláv földet, miután kiűzték előbb az oláhokat, kik e földet bírták vala. Ezen ugorok Heraklius császár alatt (szül. 575. megh. 641-ben) tűntek fel először, s vele Kosru persa király ellen hadat viseltek.” (Leger szerint: Cap. VIII. p. 8. „— — — puis vinrent les Ougres blancs qui s'emparèrent de la terre slave, après avoir chassé les Vlakhs qui avaient occupé cetté terre avant eux. Ces Ougres se montrèrent sous l'empereur Héraclius,

¹⁾ Ademarus Chabanensis 33. fejezet.

²⁾ Stephanus etiam rex Ungriae bello appetens Ungriam Nigram. —

³⁾ Nestor's Russische Annalen. Göttingen 1802.

⁴⁾ Chronfque dite de Nestor. Traduite sur le Texte Slavon-Russe par Louis Leger, professeur a l'école des langues orientales vivantes. Paris 1884.

qui attaqua le roi de Perse Chosroés.” — Schlözer szerint: O. X. p. 114. „Hierauf kamen die weissen Ungen und erbten das slavonische Land” sat.) E két fordításban eltérés van először 'a fejezetre nézve s azután a „s'emparérent” hatalmukba ejtették; uraivá tették magukat és „erbten”, örökölték között, de ez reánk nézve közönbös; fődolog az, hogy a fehér ugorok, vagyis Árpád hadai foglalták el ez országot; mert Schlözer roppant hibát követ el, midőn alig néhány szóval ezután azt mondja; „untén setz er (t. i. Nestor) ihnen (t. i. a fehéreknek) die schwarzen Ungarn (Madjaren) entgegen.” Nem a szorosabb értelemben vett magyarokról beszél akkor Nestor, hanem a besenyőkről, mint azonnal látni fogjuk.

Ábránkon látjuk továbbá az ország nyugoti határán, élő sáncz gyanánt, a besenyő és székely telepeket, melyek Árpádházi királyaink alatt keletkeztek nagyobbbrészt. Hogy a besenyők fekete ugorok, azaz fekete magyarok voltak, szintén Nestor krónikájából tudjuk. (Leger szerint: VIII. fejt. „Aprés eux (les Obres — avarok) survinrent les Petchénégues; puis lés Ongres noirs (t. i. ugyanezen besenyők) s'avancérent au delá de Kiev plus tárd sous Oleg”. Schlözer szerint: X. fejt. „Nach diesen kamen die Petscheneger. Und gingen die schwarzen Ugren vor Kiev vorbei”).

Ha Mosón, Sopron megyében a besenyők innenonnan el is tűntek, s helyt engedtek hienczek s horvátoknak, ruhájok színének nyomai mindenütt megmaradtak. — Csallóközben is vannak besenyők, s így most tudjuk, hogy ez azon dunai sziget, hová I. Mátyás király besenyőket telepített.¹⁾ Sem a szentendrei, sem pedig a Csepelszigeten nincsenek fekete magyarok. —

¹⁾ Bonfini ezt írja: „Ultra Axiacem fluvium Peucih, Carpiani, Basternae sünt, et Chutmi, qui natali solo ejecti in Ungariam venerunt, et a Divo Matthia Danubii in sulam impetrarunt.”

Anonymus, Krizai, Turóczi, a caiki székely krónika, valamint a szóbeli hagyomány Attila hunjaitól, a fekete hunoktól származtatja a székelyeket, kik a hun birodalom felbomlása után az erdélyi bérezek közzé vonultak; s ime, ruhájuk színe által igazolva van e hagyomány, melyet még hazai tudósaink egy-némelyike is nevetségessé tesz, anélkül, hogy ellenkezőjét bírná bebizonyítani. Így Hunfalvy Pál¹⁾ gúnyosan koholt hunoknak (erdichtete Hunnen) nevezi a székelyeket.

Ez ábránkon látjuk ezután Erdélyben, a „Fekete-Magyarország”-on, az Alsó- és Felső-Fehér megyét, melynek területén ma is fehér zekét viselnek. Hunfalvy Pál²⁾ a „Székes-Fehérvár” szót aként elemezi, hogy a „fehér” szó magában rejti a „fenség” fogalmát; dehogy! nem vagyunk oroszok, hol a czár „fehér”, „tündöklő” czárnak, a pór nép meg „fekete népnek” — csórni národ, — „fekete emberek”-nek — csórni pakar — neveztetik. Székes-Fehérvár szóban a „Székes” fejezi ki a királyi lakhelyet. — Különös, hogy eddig nem tűnt fel senkinek a Fehér megye elnevezésnek helytelen német és latin fordítása: „Weissenburger Comitatus”, „Comitatus Albensis”; a helyes fordítás: „Weisses Comitatus”, „Comitatus Albus”, mert azt mondjuk Fehér-megye vagy Fehér-vármegye, de sohasem Fehérvár-megye vagy Fehérvár-vármegye; nem is mondhatnók, mert Felső-Fehér megyében nem létezett és nem létezik Fehérvár nevű helység. — Az erdélyi két Fehér megye tehát az ott lakó fehér magyaroktól kapta elnevezését. A szászok beköltözése előtt a szász székek e megyéknek kiegészítő részét képezték; a szászok csak a legtermékenyebb részekben telepedtek meg, s innen magyarázható e két megyének különös alakja: Felső-Fehérmegye 18 dirib-darabból állott, Alsó-Fehérmegye szintén több darabból.

A magyarországi Fehér megye pedig onnan kapta

¹⁾ Die Ungern oder Magyarén.

²⁾ Ugyanott.

nevét, hogy a „fehér magyarok” fejedelmének székhelye, tehát par excellence „fehér” megye volt.

Hasonló értelemben vehetjük az Árpád sírja felett épült Fehéregyház elnevezését is.

A Strabo, Ptolemáus s egyéb írók által említett „Albánia” nem egyéb, mint a „Fehér ország” névnek latin fordítása, melyet ők, görögül irván, mindamellet változatlanul hagytak. A Fekete tenger viszont a fekete hunoktól vagy azok miatt kapta e nevét. Hasonló természetű elnevezésekkel találkozunk egyébiránt mindenütt azon vidékeken, hol régente hun illetve magyar nép lakott; így a többek közt Kara-Kerman a Duna-toroktól délre, hol besenyők laktak, és Ak-Kerman a Dnjester-toroknál csak újabb, török fordítása az egykori magyar Fekete- illetve Fehérvárnak.

A kabalistai 7 szám, úgy látszik, nagy szerepet játszott egykor a hun-magyar nemzetnél; a feketék úgy mint a fehérek hét-hét törzsbőrállottak, melyek mindegyikének meg volt a maga saját, megkülönböztető, tarkázó színe: a fekete, piros, veres, világos zöld, sötét zöld, világos kék, sötét kék. Ezenkívül hihetőleg meg volt minden ágak ismét a maga megkülönböztető jele a szűrön, zekén, akár a hímzésben, akár a czifraságok s a tarkázás alkalmazásában. Mily jellemző erre nézve a közmondás: „Kinek nem szüre, ne viselje!”

Hogy még az idegen nemzetek is ismerték a tarkázó színek jelentőségét: erre nézve több példát találunk a régi Íróknál. Azon kitétel, mit Ibn-Foszlan az általa látott, a turkok azaz magyarok szomszéd-ságában élt oroszok leírásánál használ: „s i e w a r e n fleis chfarben und roth”, s melyet Fráhn az arczra és hajra vonatkoztat, nézetem szerint nem jelenthet mást, mint hogy ez oroszok — ha ugyan valóságos magyarok nem voltak — kétféle magyar törzsnek ruháját viselték. — Igazolja e feltevést egy másik régi a rab író, A b u ' l ' A b b a s z D i m o s k y,

kit Frähn ugyanazon műben¹⁾ idéz, aki krónikájának végén LEVŐ földrajzi lexikonjában azt írja: „Das Land der Russen. Diese bestehen aus vielen Völknerschaften, und sind eine grosse Türkische (— magyar) Nation. Ihre Länder gränzen an die der Slaven. Sie sind weiss röthlich; haben ein Religionsgesetz und eine Sprache verschieden von denen der übrigen Türkén. -----„ Hihetőleg a maipalóezok voltak ezek, mert ezeknek egy része szintén pirossal tarkázott csuhát visel.

A Fekete tengertől keletre, Kipcsak tartományban volt a középkorban az „Ak-Orda” (= fehér kerület), melyet az orosz írók ismét „Kök-Orda” (= kék kerület) czímen említenek.²⁾ E területen azelőtt a magyarok laktak, kiktől az azután beköltözött tatárok ruhát és szokásokat átvettek, mint ez Hammer ugyan ezen művéből több helyütt kitűnik. így tehát azon körülmény, hogy a török írók fehér-, az orosz írók pedig kék-ordá-nak nevezték egy és ugyanazon területet, ismét csak a ruhára vonatkoztatható, melynél azok a ruha színét, ezek pedig annak kék tarkázását vették tekintetbe. —

Az Árpáddal egykorú Bölcs Leo császár hadműtanából tudjuk, hogy a turkok azaz magyarok „sán-czokba nem szállanak, mint a rómaiak, hanem a csata napjáig törzsek és nemzetségek szerént el vannak széledve”.³⁾ Kimutatásunkból látjuk, hogy a hét törzs közötti kapocs nem volt oly erős mint az, mely az ágak, másként hadak tagjait egymáshoz, illetve a nemzetségfőhez, a hadnagyhoz kötö; mert a törzsek az ország meghódítása után azonnal szétszakadtak, s minden ág tetszése szerént foglalt magának

¹⁾ Ibn Foszan's und anderer Araber Berichte über die Russen alterer Zeit. Anmerkung 8. p. 42.

²⁾ Hammer-Purgstall. Geschichte der goldenen Horde, p. 322.

³⁾ Joannis Meorsii opera, Vol. VI.

földet. De az ágak együtt maradtak hadnagyuk, a nemzetség feje, előljárója alatt, s azon terület, melyen az ág letelepedett, egy a szomszédoktól független egészet, a megyét képezte, mely a hadnagyon kívül ezentúl csak a fejedelmet s később a királyt ismerte el urául. Igen valószínű azonban, hogy az ágak vagyis nemzetségek háború idején — legalább a fejedelmek korában — ismét törzsek szerént sorakoztak. —

Kimutatásunkban a különféle tarkázó színek a következő számokkal vannak képviselve; és pedig

a fehér oltönyoknál:	
fekete tarkázás	33
piros }	48
veres {	
világos zöld }	16
setét zöld {	
világos kék }	20
setét kék {	
Összesen	112
tarkázás nélküli	20
a fekete oltönyoknál:	
fekete tarkázás	17
piros }	41
veres {	
világos zöld }	16
setét zöld {	
világos kék }	21
setét kék {	
Összesen	95
tarkázás nélküli	30

Kézai az Árpád vezérlete alatt bejött (fehér) nemzetségek számát (tehát ide nem értve a kabarok ágát) 108-ra teszi, nálunk pedig 112 van kimutatva.

Mihez hozzá kell adnunk a Mosón megyében (csak-ugyan már?) eltűnt egy ismeretlen színt s lesz 113, ebből levonjuk a később beköltözött jászok, kis- és nagykunságiak 5 ágát vagy jobban mondva ágtörédeiket, s meg van a 108. — Ne tegye valaki azon ellenvetést, hogy az erdélyi szászok is később jöttek be. Ezek, úgy mint az oláhok, rácok, csak az ott talált magyarok színét vették fel, s így az ágak számát nem szaporították; de különben a szászok közül nincs is más befoglalva a 112-ben, mint az egyetlenegy Sz eben szék; de ennek ismét ellenébe állíthatjuk Heves-Szolnok megyét, hol csak egy szín van kimutatva, holott kettőnek kellene lenni. — Egyébiránt akárhogy hányná-vetné valaki e dolgot, az eredményezendő szám azért mindig megközelítené a 108-at, vagyis a Kézai említette ágak számát.

A kimutatott 20 tarkázatlan fehér öltönyre nézve meg kell jegyeznünk, hogy azokkal tarkázó szín csupán csak egy veszett el: Mosón megyében; a többi megyékben a tarkázatlan ok mellett tarkázottak is lettek kimutatva, s a tarkázó szín hiánya amazoknál egyedül csak az ilyen szür olcsóságára, a nép szegénységére vezethető vissza; ugyanez áll a 30 fekete s szürke ruhának egy részére nézve is, míg másik részét a feketével tarkázott közzé kell soroznunk. —

A feketével tarkázott fehér szűrök száma 33, legnagyobb szám a többihez képest, melyeknek mind-egyikét kettővel kell elosztani. Ez a fekete szín a Megyer vagy Magyar törzsnek tarkázó színe; e törzsnek egyik, Turulnak nevezett nemzetségéből származott Árpád, ki fővezérnek választott meg azért, mert a vezérek közt ő volt a leghatalmasabb, s a legtekintélyesebb had az ő népéből került.¹⁾

¹⁾ Kéza, Lib. II. cap. I. 67. „Ex istis ergo Capitaneis Árpád, filius Almi, filii Elad, filii Uger de genere Turul rebus ditior erat et potentior gente.”

A feketék törzsei s nemzetségeire nézve nem találunk a történelemben ily bő és részletes adatokat. De azért fáradságunk nem hiábavaló, ha a történelemben feljegyzetteket egybevetjük a kapott tudósításokkal.

A feketék, mint tudjuk, szintén 7 törzsből állottak, s hét színt látunk a kimutatásban is.

A székely krónika hat székely törzset (tribus) említ: Halon vagy Halom, Eulie, Eölöcz vagy Örlec, Jenő, Medgyes, Adorján és Ábrán vagy Ábrám, s ime kimutatásunkban az összes egykori székely székeken (Aranyos-, Maros-, Udvarhely-, Csík- és Háromszéken) csak hat törzsnek színe található:

fekete szegélyű	5
piros ós veres	3
zöld csupán csak	1
kék	5

A két zöld színből tehát az egyik hiányzik, s így a székelyföldön valóban csak hat törzs van.

A zöld szín a fekete öltönyöknél különben is a legkisebb számmal van képviselve, t. i. 16-tal. A két zöldszíni törzs tehát a leggyengébb volt? Dehogyan is! E kettő volt talán a legerősebb valamennyi közül; ezek voltak azon álavarak vagy várkunok, kik Baján alatt megremegtették az egész nyugotot; ő tőlök vette a bajor és osztrákországi paraszt zölddel tarkított sűrke felső öltönyét.

Hogy más népek szívesen vették magukra e szép, díszes ruhát: erre nözve találunk példát itthon is, másutt is. Nálunk a tótok, szászok, oláhok ruhájukat a magyaroktól vették; mindennap van alkalmunk a tótoknak magyar szabású, zsinóros ruháját látnunk; az erdélyi szászok népviselete minden ízében magyar: viselnek szűk magyar nadrágot, zsinóros felöltőt, himzéses szűrt, kalpagot, miket csak nem hoztak Flandriából

magukkal. Azok a hamut rómaiak, az oláhok, szintén szűk magyar nadrágot viselnek, u melyet csnk az ujjabb időben szoktak a bokánál összeránczolni; felöltőjük csaknem mindenütt zsinorozva és magyarosan kihímezve. A horvát népnek milyen a ruhája: láthattuk az 1885-ki országos kiállításon a horvát pavillonban, hol 5, horvát pórembereket ábrázoló báb fehér szűrféle kabáttal volt kiállítva. —

Annyi „fehér” és „fekete” mellékelnevezéssel bíró helynév sehol sincs mint minálunk; ezek is kétségtelenül az ott lakottak ruházatától kapták nevöket. Írtam az ilyenü helységekbe; de az ottani nép — mi nagyon természetes — öltözetében a megye többi népéhez alkalmazkodott. Hogy e helységek azonban csakugyan a nép öltözetétől nyerték nevöket: mutatja a számarány. A Fehér- azaz a tulajdonképi Magyarországon „fehér” helynév — azért, mert magától érthető — csak 31, „fekete” ellenben 37 van, s megfordítva Erdélyben, Fekete-Magyarországon „fekete” csak 5, „fehér” ellenben 12 van.

Küldtem a Kazár, Kozár és Besenyő nevű községekbe is levelező lapokat. De e helységek elszórtan fekvón, szerte az egész országban, szintén a megye többi népének öltözetét vették át. A besenyők azonban ott, hol tömötten vannak vagy voltak, mint az ország nyugoti határain, Csallóközben s néhány déli megyében, megtartották ruhájok szürke vagy fekete színét. —

És most kérem a magyar nyelvtudósokat: menjenek a székelyek közzé, menjenek a déli megyékben oly vidékre, hol fekete magyarokat mutattam ki, menjenek az „Őrség”-re Vas megyében, Mosón megyébe, Csallóközbe és Szála megyének azon részébe, melyet „Göcsej”-nek hívnak s azt fogják találni, hogy mind-

ezen nép nyelve egymáséhoz inkább fog hasonlítani, mint a szomszédságukban élő fehér magyarokéhoz, jóllehet a székely az ország keleti, a göcseji pedig annak nyugoti végén lakik; meg fogják találni mindenütt a kettős hangzók iránti különös előszeretetet s a vontatott kiejtést, mely a fekete magyarok nyelvét olyannyira jellemzi.

De van ám azután egy „fehér” magyar népfelvezet is, mely a fekete magyarok nyelvét beszéli: a palóczok. Micsoda különös jelenség ez? Hol tanulták meg ezek a fekete magyarok nyelvét?

Azon palócz helységek, melyekbe kérdést intéztem, a következők: Apátfalva, Balaton, Dédes (Borsodban), Gesztete (Gömörben), Bodony, Pétervásár (Hevesben), Herencsény, Kazár és Rimócz (Nógrádban). Mindenütt viselnek fehér csuhát; pedig, ha annak az eredeti színe a fekete lett volna: megtartották volna máig is; mert tömötten lakják a Mátra vidékét. Hogy színt nem cseréltek, annál biztosabbra vehető, mert vannak másutt, elszórtan fekvő egyes községek, hol a nép a körülöttük lakó többi nép ruháját nem fogadta el, hanem megtartotta az őt megillető színt, így például Brassóvidéken, mely a szászok bejövetele előtt az egyik Fehér megyének képezte kiegészítő részét, Apácán és Krizbán fekete zekét viselnek; ¹⁾ s megfordítva Kalotaszegen, Kolos megyében, fentartotta magát a fehér szűr, holott a megye többi részében szürke daróczot viselnek.²⁾” A tokaj-hegyaljai és szerencsi vidék népe Sátor-Alja-Ujhelytől le Borsodmegye határáig visel fekete subát, csak Kesznyétén községe lakosai viselnek fehér szűr.³⁾ Szatmár és Szabolcs megye érintkezési vonalán, a „Nyír”-nek nevezett részen a nép fekete gubát visel⁴⁾

S mit kelljen tehát gondolnunk a palóczokról,

¹⁾ Orbán B. A székely-föld leírása.

²⁾ Bálás János, B.-Hunyadi lelkész.

³⁾ Prainer Alajos, s. a. újhelyi esp. prépost plébános.

⁴⁾ Kiszalák Sándor, nádudvari r. k. lelkész és Papp Arthur, máthé-szalkai ev. ref. lelkész.

kik „fehér” magyar létükre, mégis a fekete magyarok nyelvét beszélik?

A palócok Konstantin császár azon türkjei (magyarjai), kikről azt ifja: „Ezek (a kabarok) a magyarokkal összebarátkozván, őket a kazárok nyelvére megtanították, s még az ő idejében is (a X-dik század közepén) a kozár szójárást (διζλεκτον) követték, de tudták a magyarok má s i k nyelvét is. ¹⁾

Csak nem tartunk azokkal, kik azt hiszik, hogy a fekete hunok kazár nevű törzsének egyik, kabarnak nevezett ága szá z ny o l e z fehér ágra reá tukmálhatta volna a kazárok nyelvét? —

Meg kell még emlékeznünk a kis- és nagykun-ságiakról is Ezek szintén fehér felsőt viselnek s rájuk vonatkozathatjuk Procopiusnak azon szavait, hogy vannak „fehér” Ephthaliták, kik a hunok fájából valók, s u g y a n c s a k a hun (kun) nevet viselik. ²⁾

Hogy a kunok valaha tatárok lettek volna, nem hisszük; mert a név, a nemzeti hagyomány, a történelem mást mond, a tapasztalás pedig azt bizonyítja, hogy a magyar faj nem képes magába olvasztani nagyobb, idegen ajkú népfelkezeteket, mert nem erőszakos, hanem ellenkezőleg nagyon türelmes s értelmességén él fogva inkább ő sajátítja el az idegen nyelviét, nem pedig nehezkesebb felfogású más nemzetek az övét. A jászok és kunok pedig csaknem 200,000 lelket számítanak s nem elszórtan, hanem tömötten laknak egymás mellett. Hogy tatárok lettek volna valaha, hihetetlen azért is, mert azok elől

¹⁾ „— — — unde (Cabari) et Chazarorum lingua ipsos Turcas docuerunt, habentque etiam hodie e'andem dialectum; aliaque item Turcarum lingua utuntur”. Const. Porph. De Administrando Imperio. Cag. 39.

²⁾ „Post haec rex Persarum Perozes cum Ephthalitis Hunnis, quos Albos vocant, de regni finibus aggressus bello contendere exercitum contra illos florentem duxit Porro Ephthalitae et genus et nomen Hunnorum participant —.” Procopius. De Bello Persico.

nmnokedtttk ide. Tatár tatár elől menekülne egy egészen idegen fajú néphez, a magyarhoz!? Magyarok voltak bizony azok mindig, még pedig a javából valók, 5 magyar ágnek ott künn visszamaradt volt töredékei, nem is egész ágak; de hoztak magli-kai tatár függelékeket, melyeket ők olvasztottak magukba s ezektől származott ama bizonyos tatár Miatyánk. így hoztak volt magukkal a magyarok is ruthén függelékeket.

A mi pedig a Petrarca hagyományából származó, egy német hittérítő által szerkesztett s általa „kun” nyelvten s glossariumnak nevezett codexet illeti, s amely körülkopott levelű könyvecskét én is láttam s lapozgattam benne Szt Márk könyvtárában, erre a codexre nézve bátorkodom megjegyezni a következőket. Mindenki helyben fogja hagyni azon állításomat, hogy a tudomány összes ágai a könyvek elterjedése s olcsóságánál fogva manap hozzáférhetőbbek, mint voltak a XIII. XIV. században, midőn e~ könyvecskét irták; és mit olvasunk ennek ellenére a legújabb könyvekben is? Azt, hogy „Magyarén, slavisches Volk in Ungarn (Kürschner) — A „Leipziger Illustrirte Zeitung”, e világlap, 1229. számában „Triest und die Semmeringbahn” nevű cikkében összetéveszti a Karst hegységet a Semmeringgel s a juliai alpeseket a stájer alpesekekkel, melyek között nem kevesebb mint 500 kilométernyi tér fekszik. — Bizonyos M ..... H..... poroszországi sorau-i születésű s iskolákat végzett ember, azt hallván, hogy szűkében vagyunk a tanult embereknek, hivatalnoknak kínálja magát, s kérvényét (1877-ben) a következő címmel látta el: „An die kais. oest. und königl. ung. N. N. Direction zu Belgrád in Rumánien”. — Tissot Magyarországról írt műve ismeretes. — Egy hírneves angol gépgyár azt írta: „Budapest Germany”. — Cantu Cesar¹⁾ Attiláról

¹⁾ Storta degli Italiani. Torino 1855. Tora. TI. p. 540. „Sazio di rittorie e di sangue, Attila ricoveravasi a riposo, non in alcuna citta, ma nel proprio accampamento fra il Danubio, il Teiss ed i Carpazj, in quei

írván, így szól: „Attila jóllakván győzelmekkel és vérrel, nyugalomba vonult vissza, de nem valamely városba, hanem a Duna, Tisza és Kárpátok közt fekvő saját táborába, Austerlitz azon térségére, mely azután hírnevessé vált az újabb-kor egyik legnevezetesebb győzelme által.” —

Hasonló nép- s földrajzi fogalmai lehettek annak az ostoba hittérítőnek is; vagy tul ment Kumánián egy-két faluval, vagy pedig benn volt ugyan Kumániában, hol azonban valóságos tatárok laktak már akkorában, s azért, mert ezek Kumániában laktak, nevezte el az ő nyelvtanát is kun nyelvtannak. —

Ibn Haukal Kara-Chazarokat, fekete Kazárokat említ, Nestor pedig fehéréket; Eichwald¹⁾ az Akaczi-rokat is ezeknek tartja s e szót a török ak (fehér) és a kazár szóból származtatja. Más történetírók ismét fehér és fekete kumánokat (kunokat), fehér és fekete ugorokat, ugyanilyen palóczokat, besenyőket említenek, és szeréntök, e népek mindegyike 7-7 törzsre oszlott, a fehérék úgy mint a feketék.

Különös dolog, hogy ennyi népek mindegyike fehérék s feketékre szeltek ismét 7-7 törzsre oszlanak; de még sokkal sajtáságosabb, feltűnőbb körülmény az, hogy több e népek közül mint igen hatalmas, nagyszámú nép említetik, „melylyel kikötni senki sem mer”; ilyeneknek mondatnak a besenyők, kazárok, palóczok, kunok s mások. S mind e hatalmas, nagyszámú népek aránylag igen kicsike kis területen laktak, melyen majd az egyik, majd a másik név tűnik fel.

Ezen csaknem megfoghatatlan körülménynek legtermészetesebb megfejtése az: ha az említett népek alatt nem annyi népet, hanem egy nép, egy

campi d'Austerlitz, che diveiaiero poi famosi per la piü segnalata vittoria de'tempi moderni.”

¹⁾ George des Casp. Meeres. p. 546.

nemzetnek megannyi törzseit sőt ágait is értjük, melyek együttesen réve képezték a nagy hun-magyar nemzetet. Azon idegen, evvel nem rokon nép, mint p. az arab, mely sűrűn érintkezett a kazárokkal, s tudta, hogy e népek egy fajból valók, azt mondta: vannak fekete és fehéi kazárok, kik 7-7 törzsből állanak, úgymint a kazárok, besenyők stb. törzsből; ugyanezt monda a besenyők szomszédja a besenyőkről, a kunok szomszédja a kunokról sat. s így gondoltak a későbbi, külföldi történetírók e törzsek és nemzetségek alatt megannyi népeket. Erre nézve birunk példát; az arab ma is Andalusnak hívja egész Spanyolországot, mert a kis Andalusia tartomány volt az első, melylyel érintkezett.

Ebből tehát világos, hogy kazár, besenyő, avar, kun, palócz nemzet, mint ilyen sohasem létezett, hanem létezett igenis egy, a scytha, később hu.n vagy hihetőbben kun, ma pedig magyar gyűjtőnéven nevezett derék, értelmes, szabadságszerető, vitéz nemzet, melynek amazok csak kiegészítő részei, törzsei, illetve ágai voltak. Fekete törzsei, egy és ugyanazon időben voltak egész határozottsággal: a hun vagy kun, melynek nevével, mint gyűjtőnévvel Attila hadierejét szoktuk jelölni, továbbá a kazár, az avar, melynek részbeni maradékai gyaníthatólag azon avarok, kik, ezen név alatt, a Kaukáz hegység vidékét ma is lakják, de nyelvöket azon idők óta mással cserélték fel, és a besenyők; a hátralevő három törzs pedig valószínűleg az alán, u t r i g u r és k u t r i g n r vagy kuturgur volt. Fehér törzsei, Konstantin császár idejében, voltak: a Megyer vagy Magyar, a leghatalmasabb a fehérek közt, Nyék, Kürt-Gyarmath, Jenő, Tarján, Kara és K a z a.

A székely krónika besenyőt, avart, kazárt már nem említ, habár hat törzset sorol fel; s íme ismét valónak bizonyul ama hagyomány, hogy hun nevéket s így természetesen a többi törzsneveket is megváltoztatták. —

A hun-magyar nemzet tehát éppen oly

önálló, magából fejlődött faj, mint a minőnek a szláv, a germán, a latin tartja, a magáét. A fekete hunok, azaz Attila népe s a fehér hunok, azaz Árpád magyarjai közt egyéb különbség nem volt, mint egy kis különbség a szókiejtésben s a ruházat színében; amazt, mint más népeknél is a távolság szülte, emezt pedig nyájaik gyapjának színe hozta magával. Melyik európai szücsmester ne tudná, ha erdélyi birkabőrrel van szó, hogy ez alatt fekete gyapjasat kell értenie s viszont, nézzen meg valaki egy magyarországi, akár ezrekből álló birkanyáját, s ritkán fog abban egy-két darab feketét vagy tarkát látni.

Az sem tesz nemzeti különbséget, hogy a hunok ős időktől fogva egy urú fejedelem vagyis király alatt éltek, a magyarok pedig köztársaságban Árpád fejedelem elválasztásáig. De még ez sem volt mindig így. Emlékezzünk vissza a persa birodalom alapvetőjére, Kyros, vagy, mint ó-persa nyelven hívták, Kurusra, ki Kr. e. 530 körül a Maszageták, a szorosabb értelemben vett magyarok ellen háborút viselvé, a csatában elesett, s feje leváogatván, a Maszageták királynéja által üstökénél fogva ember vérrel telt kádba már tátott, hogy valahára lakjék jól azon vérrel, amit teljes életén át szomjazott.

Nem szenved kétséget az sem, hogy a hun-magyar nemzet a legrégebb időktől fogva azon területen lakott, melyet flerodot, Ptolemáus s mások mint Scythiát ismertetnek meg, s melynek határait azok nyomán felsoroltuk. Északnyugaton a finnek és észtek voltak vele szomszédosak, északon a, z úgynevezett ugor népek, keleten a törökök, délen a persák és örmények, Kaspi s Fekete tenger, nyugaton a szlávok.

Az ugor népek a finnekkel nem faj-, hanem csak nyelvrokonok, s azokká lettek a hun-magyar nép közvetítésével. Istenimádás, szokások szintén ugyanazok voltak mind a háromnál; higyjük-e ennél fogva továbbra is azt, hogy a nagyszámú, hatalmas hun-magyar nemzet származzék a maroknyi finntől

vagy a maroknyi ugortól, s ezektől származzanak az ő nyelve, az ő szokásai, ősi vallása? A logika velünk az ellenkezőt hiteti el.

Egyik tudósunk, Hunfalvy Pál,¹⁾ csodálkozik azon, hogy a székelyek, a fekete hunok e maradványainál egynehány szláv szó van, mely nálunk nincs használatban; természetes, mert a székelyek, mint fekete hunok, szomszédjaik voltak a szlávoknak, ezektől vettek át annyi-amennyi szót, melyek a fehér magyarokhoz már csak megrostálva s így kevesebb számmal jutottak. így maradtak fenn nálunk nyomai a törökök s persákkal való érintkezésnek is, épen úgy, mint ez bizonyosan megfordítva is így lesz. —

De hiszen, mondhatja valaki, a hunok alacsony, ragyás, borzasztó, tekintetű emberfaj, voltak, holott a székelyek úgy mint testvéreik a magyarok Európa egyik legszebb faja? — Higyjük-e azt, mit Rotteck hisz: hogy azon undorító népfaj külsőleg is megszépült és nemesedett? Nem! Hanem higyjük azt, hogy ez undok alakok csak a góthoknak, Sidonius és Ammianusnak beteg képzeletében léteztek, a miként léteztek erdélyi szerezcsenfeketeségü magyarok Szent Bruno képzeletében. —

Befejezésül, általánosságban, még nebány szót kell mondanunk a régi magyar díszruhára s az abban felkapó divatra nézve.

Eredetileg talán csak a szűr volt az ünneplő, jelleges ruha; később a suba, guba s egyéb, fentebb felsorolt felső öltönyökre is átszállott e hivatás. így p. Vas vármegyében a szűrökön használt vörös szegélyt a bundákon is alkalmazzák, csakhogy bőrből.

A szűr jelleges voltára vonatkozik a közmondás:

¹⁾ Die Ungern oder Magyaren.

„Kinek nem szűre, ne viselje” vagy „ne vegye magára”, azaz ne vegye magára más nemzetségnek a színét. Azon mondás, hogy „hasonló szőrű emberek vagyunk”, eredetileg bizonyosan úgy hangzott, hogy „hasonló szűrű”, azaz egy és ugyanazon nemzetségből való emberek vagyunk. Ugyaníly értelmű a székelyeknél a „magamszín” mondás, azaz magamszínű vagy színemféle = oly színű, mint én.¹⁾

De vannak közmondásaink a subára nézve is; ilyen a „ritka suba gallér nélkül”, ezen utóbbin lévén leginkább a szín és jelleg; „suba nem bunda”, mert amaz jelleges, emez nem; „megfordította a suba gallérját”, eltakarta a tarkázó színt, jelleget, tehát hűtelen lett nemzetiségéhez. —

A szűr bizonyos tisztesség kifejezése; a falusi ember abban megy templomba, abban megy esküvőre, s ha valaki betér hozzá: azt veti magára s úgy fogadja vendégét. Ezt láttam én Somogy, Tolna és Szála vármegyében, s ezt tapasztaltam Szabolcsban ezelőtt négy évvel, midőn pünkösöd napján, Tisza-Eszláron, Farkas Gábor bíró házához betértem, ki a a tikkasztó hőség ellenére feketével tarkázott fehér szűrét vállára vetve, fogadott s kísért a faluba. Nagy Antal, apátfalvai, borsodmegyei plébános úr a palóczokról ugyanezt írja, hozzá tevéen, hogy vannak községek, a hol a fiatalok házassági előkészületei közzé tartozik a szűr beszerzése, mely nélkül a palócz „dolgában elindulni” nem mer. Agocs János kun-félegyházai plébános úr pedig azt írja: „A gazdagabb kunok irhás subában jártak, a szegényebbek pedig szűrben. Egyik vagy másik minden „kunnak volt. Vagyon állását a nősülendőnek sok „szor uj, czifra subájából következtették. Még caniculában is irhás subában jelentek meg a városházán, „templomban, esküvőn.” —

¹⁾ Kriza János. Vadróesák. Kolozsvárt 1863. i08. oldal.

A szűrt egyébiránt sok helyt már nem díszöltönyül, mint inkább az időviszontagságok ellen szokták viselni.¹⁾

A legelső újítás a ruházatban minden valószínűség szer ént Szent István alatt történt, midőn e király a várjobbágyok és királyi szolgák különböző osztályait szervezte. De ez újítás csak ezekre szorított, a többi népet nem érintette. — A mente talán ezen időből való. —

Divat a népnek említett öltöneiben, de különösen a szűrben csak a legújabb időben támadt.

Több megyében a szűr már nem a régi, hanem újabb, divatosabb szabású, csuklyával, felölthető újakkal.

Mint régente a nemzetségfejek vagyis hadnagyok, ezredesek, századosok és tizedesek: úgy most sok helyt a fiatalabbak vagy módosabbak viselnek kiczifrázott, virághímzéses szűrt. Tudjuk a történelemből, hogy az augsburgi csata után a fogoly magyar vezérek szűrjeiről mindenenek előtt az arany pitykéket fejtették le. —

Legkárhuzatosabb azon divat, mely egynehány év óta kapott fel: hogy némely vidéken a szűr jelleges volta kezd eltűnni. Például Zsámbékon máj nem ragaszkodnak a színhez, de alakhoz sem, és csakis hideg és esős időben hordozzák és az utón.²⁾ Mármárosban is némely községben a szegényebb nép fehér, a gazdagabb pedig fekete színű gubában jár.³⁾ Temes-Kubinban, továbbá Csanád megye néhány községében egészen zöld színű szűrt,⁴⁾ Kraszna

¹⁾ Balaton, Borsod, Ohács pleb.

²⁾ Sburzár Károly zsámbéki plébános.

³⁾ Erdőssy Ervin técsői r. k. lelkész.

⁴⁾ Gyenes Barnabás kunágotai r. k. lelkész.

megyében pedig az idősebbek fehér vagy szürke, az ifjabbak fekete színű gubát kezdenek viselni, leginkább piros posztószegélylyel. ¹⁾ Az 1885. évi országos kiállításon a „debreczeni kiállítóknak” is voltak ott szűrjeik, feketék és fehérek, s köztük egynehány őzbarna posztószegélylyel. Juhász Imre szücsmester Hajdu-Böszörményben hozzá intézett azon kérdésemre, hogy a Hajdu-kerületben miféle szűröket viselnek, azt felelte, hogy ott most nagy divatban van a sötétbarna szűr őzbarna szegélylyel s e posztó mintáját el is küldte. Hajdú Imre szűr-
szabó Hódmezővásárhelyről kiállított egy fehér szűr sötétbarna tarkázással. Barna szegély soha sem volt jelleges, s csak a legutóbbi években jött divatba.

Fehér vármegyének néhány községében a szegélyzet a fiataloknál piros, az élteesebekenél kék vagy fekete. Kozárdon, Nógrád vármegyében, a fehér szűr különböző szegélylyel bír, vörös, fekete, minőre a szűr-
szabó akarja. ²⁾ Veszprém vármegyében a juhászok a kanászoktól szűrj eik tarkázása által különböztethetők meg. ³⁾ Tengery Imre budapesti szűr-
szabó egy remek diszítésű szűr állított ki, melyet De la Bassetiére gróf Parisból vett meg; de hiányzott rajta a jelleges tarkázás, mert ez a nemzeti szín volt. —

Veszprém vármegyében sok helyt a nép a régi magyar subát, szűr elhagyta, ami egyedül annak tulajdonítható, hogy a kereskedők iparkodnak megkedveltetni vele az újabb, divatos ruhákat. ⁴⁾ — Magyar-Diószeghen, Pozsony megyében, 25-30 év előtt úgynevezett dolmány-szűröket viseltek fekete szegélylyel, mi most már egészen kiment a divatból s a nép úrias posztó gubákat hord, különféle szabás szerint, [szegélyzet nélkül. A szűrnek máinoma sincsen. ⁵⁾

¹⁾ Kékessy Gyula krasznai r. k. lelkész.

²⁾ Szoss (?) ecseghi plébános.

³⁾ Thaly Kálmán.

⁴⁾ A deveçseri plébános.

⁵⁾ Perger körjegyző¹ M.-Diószegben.

És ki hinné, hogy a magyar díszruha nyomai feltalálhatók messze innen, a külföldön is, oly népeknel, melyek hajdan szomszédjai vagy alattvalói voltak a hunnak vagy magyarnak.

így azt írja Kruse, hogy az észteknél a férfiak, nők, gyermekek oly, fekete, fürtös felső ruhát viselnek, mint a pór nép Magyarországon, s hogy Dorpat vidékén a nők e köntösei vörös gyapjuzsinorokkal, Fellin vidékén pedig kék hajtókákkal vannak díszítve. ¹⁾ — Hogy az észtek réges-régen (de Herodot idejében már nem) tőszomszédjaik voltak a fekete hunoknak, kitűnik abból is, hogy ők s a finnek szintén azon különös előszeretettel viseltetnek a kettős hangzók iránt, mint a fekete magyarok. —

Felejthetetlen országos kiállításunkon többféle érdekes báb volt látható; így a „keleti országok csarnoka”-ban egy moldvai paraszt sötét szürke, ujjnélküli, térdig érő, szűrposztóból készült felsővel és szintén ilyen ujjassal, nadrágja fehér és szűk, csaknem egészen olyan, mint a székelyek harisnyája. Es íme Turóczi erről a tartományról azt mondja: „— — — in nigram Cumaniam, quae nunc Moldavia forte creditur.” (C. X) Ugyanott volt látható egy oláhországi (fehér kunsági?) falusi urasági kocsis — szurudzsiu — fehér, színes virágokkal hímzett posztónadrággal, ingujjban; továbbá egy parasztlegény Krajovából, fehér, kék galléros szűrposztó ujjasban, ujjain magyaros zsinórdíszítéssel; végre egy bolgár paraszt fehér szürféle öltönyben. —

A hanákok Morvaországban is viselnek magyar szűrt, magyar nadrágot, magyar csizmát. —

Igen helyesen fog cselekedni az, aki a külföldön, a régi hazában, nemzetünk dolgában kutat, ha a pór nép ruházatát is kellő figyelemben részesíti.

¹⁾ Kruse. Urgesichte des ethnischen Volkstammes. p. 26 81.

Ezen, sokat hányt-vetett kérdésnek saját népünk által történt megfejtése szolgáljon intő például arra, hogy ne menjünk külföldre keresni, mikor itthon, saját édes hazánkban megtaláljuk minden, rejtelmes és bonyodalmasnak vélt ügy megoldását. Ha nemzetünk s hazánk történelméről van szó: ne menjünk külföldre felvilágosítást kérni; úgy se kapjuk meg, mert az idegen tudósok mindazokbau, mik hazánkat, népünket, nyelvünket, szokásainkat illetik, mély tudatlanságot árulnak el. És itt különösen a német tudósokat kell értenünk, mert ezek foglalkoznak velünk legtöbbet, habár legkevésbbé ismernek, legkevésbbé szeretnek minket. Olvassa valaki Schlözert, Dümmlert, Neumann, Büdingert, Roeslert, s meg fog győződni ez állítás igaz voltáról. „Horden” — melyet elég helytelenül a népre alkalmaznak, holott az „orda”, melyből a Horde szó származott, területet jelent, — „Barbárén”, „unsaubere Gäste”, „Raubgesindel” és más hasonló darabos kifejezések azok, melyekkel a hunokat, magyarokat piszkolják. Pedig a milyen értelmes, becsületes, szerény és ildomos a hun és a magyar ma, olyan volt régente is; olyannak állítja Herodot, olyannak állítja Strabo, Priszkus és mások, kik közöttük jártak, őket ismerték és beesülték. —

Napjainkban hazánk nyugoti határain túl egy Schlözer-féle iskola szervezkedett, mely a magyar őstörténelem hazai forrásait hitelességüktől megfosztani igyekszik. Ezen iskola harcosai azon feltétlen megadásra akarnak minket kényszeríteni, hogy mondjunk le irott emlékekben nyilatkozó multunkról, hányjuk tűzbe a névtelen jegyző férczművét, mely „egy ostoba barát őiült fecsegése”, „politikai célból irt koholmány”; fordítsunk hátat Kézai, Turóezinak, csapjunk az ő soraikba szövetségesekül: majd elvezetnek ők a német, olasz és orosz krónikákhoz, kimutatják azokban, mi kell nekünk, s ilykép szerkeszteni segítik a, szellemükben s kalauzolásuk mellett összeállított magyar őstörténelmet.

De nemcsak hazai történelmi emlékeinket támad-

ják meg ők, hanem a görög, római és byzanci írók azon tételeit is, melyek akár a hunok, akár a magyarokra valami jót, dicséreteset mondanak. Példaképpen felhozom a hunok és magyarok írásmesterségét; amazoké mellett Priszkus tanúskodik, emezeké mellett pedig Menander Protector, „VI. századbéli byzanci író, ki világosan azt beszéli, hogy a magyarok II. Justin császárhoz ajándékokkal és scytha betűkkel írott levéllel ellátott követeket küldtek. A német tudósok mindemellett tagadják az ős hun-magyar írás létezését. Pedig ily írás fenmaradt a népvándorlás korából, fenmaradt a későbbi századokból, s fenmaradt a legrégebb korból a fehér magyarok régi hazájában, hol ugyanazon betűk, melyeket a régi székely írás neve alatt ismerünk, mélyen a sziklafalba bevésve, ma is ékeskednek. Erre nézve a bizonyítékokat más alkalommal mutatandjuk be. —

Ne őrizkedjünk azonban csupán azon Íróktól, kik a megszokott durva kíméletlenséggel illetik és nevetik legszentebb emlékeinket. Ne higyjünk azoknak sem, kik ravaszsággal, hízelgéssel akarják velünk az igaztalant elhitetni; ne higyjünk Spittlernek, midőn azt mondja: „Uebrigens ist es in beiden Fällen, man mag die finnische oder kalmükische Abstammung annehmen, fast ein und dasselbe schöne Phaenomen, wie sich ein Volk, so bieder und tapfer und cultivirt, als unstreitig die Ungersche Nation ist, vom finnischen oder kalmükischen Stamme aus, habé bilden können! Die Völkergeschichte hat wenige Beyspiele einer solchen Veredlung, und man muss dieses herrliche Phaenomen nicht dadurch schwächen, dass man gleich die ersten Magyarén, die das Land zwjschen den Karpathen und dem Saustrome (Száva) erobert habén, der Geschichte zuwider (?), recht vortheilhaft zu schildern sucht. Warum den Ungern der vier, fünf letzteren Jahrhunderte dadurch, dass man ihre Vorältern unhistorisch (igen, ha a német krónikák után indulunk) erhebt, einen wohlverdienten

Ruhm rauben?"¹⁾ Ne higyjünk Cassel-nek ki művének előszavában ezt írja: „Von der edlen und grossen Nation der Magyarén, für (??) die ich geschrieben habe, erwarte ich sie (die Nachsicht) zuineist; von den würdigen Erben der grossen magyarischen Gelehrsamkeit erwarte ich sie mit Recht, fordere ich sie um so eher, je tiefer ich mir dér ernstestheil Theilnahme, des nngetrübtesten Interesses für ihre historischen Alterthümer bewusst bin, je mehr ich eben nur da geirrt, übersehen zu habén glaube, wo ich durch die Natúr meines lokálén Verhältnisses zu dem Lande übersehen und irren musste.” — Szívesen megbocsátunk neki, hanem arra kérjük — ha még él — hogy e bevallott oknál fogva Magyarországól ne írjon többé. —

De — kérdezheti valaki — mi czélt akarnak evvel elérni?

Midőn a hun és magyar nép testvériségét tagadják, el akarják érni azt, hogy ne lehessünk büszkék Attilára s világhódító népére; mintha bizony a magyarnak szüksége lenne saját dicső múltját kölcsönzött dicsfényvel növelni.

Midőn azt mondják, hogy a magyar a lapptól, az osztjaktól, zúrjén, mongol, kalmük, török vagy tatártól származik, s hogy régente rablók, gyilkosok, vad hordák voltak, meg akarják utáltatni velünk saját nemzetünket, hogy azután frigyársakul hozzájuk álljunk mint olyanokhoz, kiktől egyedül minden fény és világosság kisugárzik. Pedig ha otthon, náluk, körültekintenének s igazságosak lennének, be kellene ismerniök, hogy a haladásban, a törekvésben nem maradtunk hátra egy toppot sem; a miveltség nálunk alaposabb s legalább is oly általános, mint náluk; csupán két, náluk nagyon elterjedt tulajdonság nincs meg a magyarban: a pöffeszkedés és a tudományával való kérkedés.

Azért hagyjuk őket beszélni és írni a mit akarnak, de ne hallgassunk rájuk és ne kövessük nyom-

¹⁾ Spittler. Entwurf der Geschichte der Europeischen Staaten Berlin 1794. II. lh. p. 249.

dokaikat. Idegenek véleménye, kik minket csak könyvekből s pár futó látogatásból ismernek, vagy kiknek nemzetünk szabadsága mindig szálka volt szemükben, ne teveszsen minket: művelődjünk önerőnkéből, művelődjünk nemzeti, hazafias irányban; maradjunk meg hagyományaink, nemzeti történelmünk mellett; maradjunk meg régi jó, igazán magyaros szokásainknál; legyünk igazságosak és „mél-tányosak más nemzetek iránt, de ne támaszkodjunk reájuk semmi tekintetben, mert, mint Bajza mondja: „Nemzetiségünknek sehol sincs védbástyája, csak önkebleinkben.”

Végszó.

E kis művem könyomatásban már múlt évi ápril hóban jelent meg 40 és egynehány példányban, melyeknek legnagyobb részét még ugyanazon hóban kiosztottam a szaktudós urak közt; egy példányt pedig június hó elején betérjesztettem a magyar tudományos Akadémiának s kértem annak megbírálását s kinyomatását, ha erre méltónak találtatnék.

Meg kell jegyeznem, hogy a könyomatos példányok még nem tartalmazták mindazt, mit e mű jelenleg tartalmaz; akadémikusok neve azokban nem volt kitéve, s nem volt azokban egyáltalában olyan dolog felhozva, a min közülök bárki is megütközhetett volna. —

Türelemmel vártam a bírálatot, vártam október végéig. Ekkor bizalmasan az egyik tudóshoz fordultam, ki azt monda: „A könyv egészen új, meglepő dolgokat tartalmaz, de kiadni nem lehet, semmiképp sem!” Azon kérdésemre, hogy miért nem? azt felelé, „mert ellenkezik mindenben, mit most valónak hisznek.”

Ezen feleletre az Akadémiától könyvem visszadását kértem s egyszersmind azt is, hogy a kifogásolt pontokat velem megismertessék, „mert az ember csak úgy tanulhat és javíthat, ha az elkövetett hibákat ismeri.” Feleletül azt nyertem, hogy az ügy még nincs elintézve, s a II. osztályhoz a bírálat nem érkezvén be, az velem még nem közölhető. Vártam újra; de midőn a lapok által arról értesültem, hogy a magyar történelmi társulat november elején tartott egyik illésén előadás tartatott „a

székelyek eredetéről”, melyben bőven szó volt a fekete magyarokról is, kikre eddig oly kevesen gondoltak: újra visszakértem könyvemet, mert ez után már nem várhattam be a bírálatot. Vissza is kaptam azt december elején, bírálat nélkül.

E mellőzés, mondhatom figyelmetlenség, nem sértette önérzetemet, mert tudtam — hisz megmondták —, hogy művem nem gyarlósága miatt nem vétetett figyelembe. —

Én, aki a történet-tudományt nem kenyérekere-
setből, hanem szenvedélyből gyakorlom, elmondhatom
kérdés nélkül, hogy sokkal jobban ismerem a
nemzeti történetet, s így a vitás, megoldatlan kér-
dések is, semhogy ne tudnám, minő becses titok-
nak találtam meg a nyitját. De hogy valaki szerény-
telennek se tartson, elmondom azt is, hogy ebben
nem tulajdonítok magamnak egyéb érdemet, mint
azt, hogy ismerem a nemzeti őstörténelem forrásait,
hazámat s ennek népét, és hogy a kétes dolgok
megfejtését itthon kerestem első sorban, méltatva
azonban a külföldi nyomozásokat is, ott, hol alapot
láttam.

Így joggal kérdezhettem és kérdezhetem: miért
nem méltatták bírálatra könyvemet, mely — habár
lehetnek s vannak is fogyatkozásai — mégis kéz-
zel fogható, szemmel látható igazságot
tartalmaz oly kérdés megoldásában, mely kérdés
— mint minden nemzeti történetíró meg fogja en-
gedni — nem tartozik az utolsók közé?

A felelet, mint már mondtam, az volt, „hogy
ellenkezik mindenben, mit valónak hisznek.”

S mi ez a „való”?

Ez a „való” a finn-ugor leszármazás
elmélete, melyet az 50-es évek elején, Schlözer
nyomán, az importált német és cseh professzorok
csempészték be hozzánk, akiknek buzgó apostolai
a mostani finn-ugor nyelvészek, kik semmiféle, a
magyar-finn-ugor atyafisággal ellenkező véleményt
lábra kapni nem engednek, s akik ez atyafiságot és
nyelvészetet mint teljesen rendszerezett, megállapí-

tott tudományt egyetemeinken nemcsak hirdetik, de egyenesen reákényszerítik az ifjúságra. A budapesti és kolozsvári egyetemeken az ugor nyelvészet szigorúan kötelezett tantárgy; tartozik hallgatni mindenki, aki a magyar nyelv és irodalom tanára akar lenni. —

Egykor hittem magam is a magyar-finn-ugor rokonságban, s nagy buzgóság és szeretettel hozzá fogtam, 7-8 év előtt, azon ismeretek elsajátításához, melyek a finn és ugor területekre tervezett utazásomban hasznomra válandottak volna. Kutattam a finn-ugor régibb s újabb föld- és néprajzi, úgyszintén történelmi munkákban, mint akár csak a legbuzgóbb finnista; mellette szorgalmasan tanultam a finn nyelvet is; de minél mélyebben hatoltam e tudományokba: annál inkább meggyőződtem arról, hogy nekünk, magyaroknak, történetünk és származásunk ismeretének bővítésében, azoknál, keresni valónk nincs. Találhatunk ugyan néhány, értelemre nézve is hasonló szót, találhatunk itt-ott oly alapvonásokat, melyek nálunk is megvannak, de ezek nálunk megvannak még egész, eredeti épségükben, holott azoknál többnyire már elmosódtak; de rokonságot sem finnek, sem lappok, sem ugoroknál ne keressünk; minden oly idegenszerű, oly jéghideg, mint az ő hazájuk.

Hogy fogalmat alkothasson valaki magának, ki a finn nyelvet nem ismeri, azt mondhatjuk, hogy a magyar nyelv sokkal távolabb áll a finn nyelvtől, mint a német nyelv a latintól, mind a nyelv szerkezetére, mind az egyes szavak hasonlóságára nézve; s mégis, kinek jutott valaha eszébe akár a latint a németből, akár a németet a latinból származtatni? Testvérnyelveknek tekintettek azok csak, amint tényleg nem is egyebek: tagjai a nagy indo-germán nyelvcsoporthoz. A magyarban 40 önálló betűnk van, a finneknek pedig, a hosszú hangzókkal együtt, csak 28, s jellemző, hogy éppen oly betűk hiányzanak náluk, melyek többnyire, kizárólag csak a magyar nyelv tulajdonát képezik, ilyen az a, cs,

dzs,gy,ly, ny, s, ty, zs, hiányzanak továbbá az é és f betűk is. Már pedig a jellemző betűknek, a szóhangoknak a rokon nyelvekben szintén egyek s ugyanazoknak kell lenniök, a mint ez így van például a torokhangokkal az összes szemita, s a sok egymásra következő mássalhangzókkal az összes szláv nyelveknél. —

Ellenben ha valaki, ki a magyar népet, annak történelmét, hagyományait és szokásait ismeri, a görög, római, byzanci s a régi arab Írókat olvassa: meg lesz győződve, hogy az ezek által leirt népek, akár scythák, akár hunok, turkok vagy ghusoknak neveztesenek általok, nem lehettek mások, mint magyarok. Azoknál a tulajdon neveket, noha el is vannak sokszor torzítva, nem kell sokat csürni-esavarni, hogy kisüssük belőlük a magyarságot.

Vajmi kevés nép dicsekedhetik oly régi és oly tekintélyes, hiteles történelmi kutforrásokkal, mint a magyar; felérnek azok Herodotig, „a történetírás atyjá”-ig; felérnek még messzebb is, de ezen kutforrásokat még nem ismerjük, az aszyr, méd és persa ékirásokat; de azt tudjuk már, hogy a „chus” -okról is szólnak, kik nem voltak mások, mint az arabok által említett ghus-ok vagyis hunok. Bizonyosakká tesznek minket e felől a talált műemlékeken látható ábrák is.

Mindezen kutforrások és saját nemzeti, régi írónk kellően egybevetve, kölcsönösen kiegészítik egymást s egy meglepő, bámulandó, összhangzó egészet képeznek, melyből a valótlanság, az elfogultság vagy ostobaság által eltorzított, elferdített dolgok, mint salak, felszínre kerülnek önnönmaguktól.

A míg írónk ezen, a nemzeti alapon mozogtak: addig történetírásunk virágzott, történelmi ismereteink gyarapodtak, holott most a finn-ugor kutatások a talajt meddővé, terméketlenné tették; láthatárunk nem bővült, mindig új meg új népek után kell nézniök, hogy tápot kapjunk, mert a beoltott fa nem terem gyümölcsöt.

De hát miért ragaszkodnak oly szívósan ezen elmélethez, mikor az illető beavatottnak is el kell

ismerniük, hogy állításaik legnagyobb része légből kapott, vagy kétes, silány alapokon nyugszik, s hogy ezen elmélet, amint minden szilárd alapot nélkülöz, sem a tudományon, sem a nemzeti szellem fejlesztésén, sem a magyarságon nem lendít? Miért teszik ezt, mikor minden más nemzet ébreszti a faji és nemzeti önérzetet, a legnagyobb nemzetektől le a legkisebbekig? Ezt teszi a német, a francia épen úgy, mint a horvát Akadémia a horvátok, a „Zsivena” a tótok, a „Matica Szrpska” a szerbek közt, megengedett és tiltott eszközökkel; az oláhoknak az ő vezérek azt hazudják, hogy ők ivadékaik a hatalmas rómaiaknak,¹⁾ közönséges haramiából, Hórából csinálnak félistent, hogy ezeknek példájával lelkesítsék népüket. Miért akarják épen mi tőlünk elvenni a hitet, a kegyeletet a valóban nagy ősök, a valóban nagy múlt, s a reményt és bizalmat a jövő iránt, melyre épen most van legnagyobb szükségünk?

Körül vagyunk véve ellenségekkel, s fajunk romlására törnek még az ország szívében is; avvagy nem annak nevezhető-e az, midőn egy tősgyökeres magyar város — Eger — egyik neveldejében, az apácza-zárdában, megtiltják a leánykáknak a hét ennyi meg ennyi napján az édes anyanyelven való társalgást, mely tilalom pontos betartása felett örködik a „kis mama”, egy német apácza, meg lehetünk győződve, a legnagyobb szigorral. Mit gondolhat egy oly kis, 7-8 éves leányka mást, mint azt, hogy annak a magyar beszédnek valami utálatos rosznak kell lenni; és ezt a meggyőződést megtartja s elszokik a magyar szótól, s nem fogja használni akkor sem, mikor már újra meg lesz engedve. A mint azonkívül értesültem, a földrajzot németül tanítják ott; no bezzeg, szép fogalmuk lesz majd e hazáról!

Ugyan hol létezik még ország, s z a b a d ország, hol a saját emberek háttérbe szorítják a saját nyelvet egy idegen nyelv kedvéért? A helyett, hogy nélkülözhetlenné tennők, mint minden más nemzet, saját

¹⁾ Hát a dákokat, vlakkokat elnyelte a föld?

országunkban a mi nyelvünket, még az idegeneknek is: addig elhagyjuk mi magunk is azt, hogy minden jött-ment dib-dáb embernek az ő nyelvén udvarolhassunk.

S a míg ez így lesz, a míg az iskolákban ily szellemet oltanak a gyermekekbe, a míg a gyermekek eszének egyenes járását félre csavarják és idegen floszkulákkal agyoncifrázzák a józan egyszerűségű magyar gondolkozást, s a míg oly intézetnek, mint a magyar Akadémiának leghatalmasabb pártja, a finn-ugor párt, a magyar szellem ellen, s nem mellette küzd: addig hiábavaló minden fáradozásunk, hiábavaló magyar iskola- s erdélyi közmívelődési egylet, mert amennyit egyik részen hódítunk, ugyanannyit — ha többet nem — veszítünk a kész, jó anyagból a másik részen. —

Nyelvében él a nemzet s a nemzeti, faji önérzetet fejleszti és éleszti a történeti tudat. Azt elveszik ott a zsenge gyermekektől, ezt el akarják venni avval a Schlözer, nemzetünk elfogult gyűlölője által hirdetett hazafiatlan, hamis tannal.

Széchenyink nem ily tanokat akart az általa alapított s bőkezűen megajándékozott Akadémiában hirdettetni; nem akarta, hogy ott a béka gerinczagi duczairól, lapp szójárások, csuvasz alaktan, az állam- és bankjegyek közti különbség, a szeszes italokkal való visszaélés s a szarvasmarha istálózásáról beszélgessenek; ő, a tett, az élet, a gyakorlat férfia nem a karthansi rend történetére tűzött volna ki jutalmat, ¹⁾ hanem legelső sorban a magyar nemzet történetének megírására; mert Szalay László, Horváth Mihály már nem elégítenek ki bennünket, midőn látjuk, hogy egyes korszakok mily alaposan, mennyi fáradság és tudománnyal lettek kikutatva, mint p. a Hunyadyak korszaka Teleky József gróf, a Tököllyiek és Rákócziak korszaka Thaly Kálmán által.

¹⁾ Azon pályaművek közül, melyeknek beküldésére a határidő 1887. szeptember 30-án járt le, vannak a következők: „A szeszes italok befolyása a büntettek szaporodó számára” 100 arany, „a szarvasmarha istálózásának kérdése” 1000 ft. „a karthansi rend története” 500 ft jutalommal.

Széchenyi, hazánk nagy fia azt akarta, hogy az Akadémiában a magyar tudományos szellem lángja loboljon s hogy e szellemet a tudomány szárnyain terjeszszék szét az egész hazában. —

Felháborodik az emberben minden hazafias érzelem, midőn látja, hogy néhány ember mint veszi el tekintélyét Akadémiánknak, mint teszi nevetségessé azt a külföld előtt. Szemközt áll egymással két párt, az egyik finn, a másik török; veszekednek egymással évek óta, de azért egyik sem bírja a másikat legyőzni, mert érvelni egyik fél sem tud, sem az ellenfél állításai ellen, sem a magáéi mellett; mert egyik sem ismeri a másiknak gyengéit, a hamisságokat, s egyiknél sincs meg a fegyver a másiknak lesujtására: a meggyőző, minden kétséget kizáró igazság; mind csak pusztá, reális alapot nélkülöző feltevés, ebből vont következtetés, okoskodás, semmi egyéb. ¹⁾ Ha veszekedéseik közben kifogytak a tudományból: következnek a gorombaságok s oly szavak, minőkhöz hasonlókat még nem hallottak a világnak semmiféle más Akadémiájában. ²⁾ S mégis az egyik, a finn-ugor párt az Akadémiában az uralkodó, nem mintha az igazság az ő részén volna, hanem azért,

¹⁾ Utalok különösen Hnnfalvy Pál művének, „Die Ungern oder Magyarén” azon részére, hol. a kazárok, besenyők, kunok és székelyek származása, nemzetisége s nyelvéről van szó. Utalok továbbá e mű azon részére, hol azt mondja, hogy régi íróink krónikáik szerkesztésénél a hunmagyar rokonságot illetőleg a Niebelung-éneket vették alapul, hogy tehát a semmiből csinálódott a monda, a mondából pedig csinálódott a történelem. (!) Mi ezt nem hisszük, mert a dolog megfordítva szokott lenni s minden, bármily hihetetlennek tetsző mondának valami alapja mindig szokott lenni. A byzanci írók nyomán mondjuk, hogy az Avarok, részben, Attila embereinek maradványai voltak, kik bizonyára fentartották világhódító őseik tetteinek emlékeit; Bajor- és Osztrárország pedig, hol a Niebelung-ének a XII. században létre jött, kiegészítő részei voltak az avar birodalomnak, hol akkor kétségtelenül még léteztek, bár elferdített mondák Attiláról s a hunokról, melyeket Pilgrim passauai püspök s utána a Niebelung-ének többi átdolgozói ügyesen szőttek s toldottak be az eposzba. Nagyon csodál nők, ha Bajor- és Osztrárorszában ily mondák manap már nem forognának a nép ajkán.

²⁾ „Szellemi betyárság” azon kifejezés, melyet Hunfalvy Pál használt Vámbéry ellen az Akadémiának 1886. évi május 24-én tartott ülésén.

mert jobban van szervezve s nagyobb számú hívekkel bír, mint a másik; hogy is ne bírna több hívvvel, hisz ő sok pénzzel rendelkezik: az Akadémia pénzével. A finn-ugor párt szép tiszteletdíjakat fizet egy, a cseremiszek vagy lappokról írt rövidke kis értekezésért. Nyáron, a szünidőkben, mikor nálunk rekkenő a hőség, megutaztatja híveit, tanulmányozás címén — az Akadémia pénzén — az északi vidékekre, hűsebb tájakra; kapnak ezek bőven útiköltséget, s ha mindemellett, pénz hiánya miatt, valahol megrekednek: pártjuk, az Akadémia pénzével, kiváltja őket. ¹⁾ Egyetemi hallgatók, kiknek vitális érdekek, hogy diplomához jussanak, kénytelen-kelletlen e párthoz állanak. —

De, azt mondhatja valaki, hogy mi közöm nekem ahhoz, ami az Akadémiában történik?

Nekem épen annyi közöm hozzá, mint e haza bármelyik hű polgárának, mert az Akadémia nemzeti intézet, nem monopólium, s mert az ott hirdett tanok nekem is szóllanak. Így gondolkoznak mindazok, kik velem együtt éber szemekkel kísérik az ott történőket, nem mintha a tárgyalt semmiségek — tisztelet a kivételeknek — őket érdekelnék; hanem kísérik figyelemmel a felháborodás szemével, mert már megsokalták ezt, az idegen aspirációk részére való uttörést és ezt, a közönség jóhiszeműségével való visszaélést. De a finn-ugor láthatár már borul; már cikáznak a villámok a mily kitűnő, ép oly szakavatott tollból eredő tárczaczikkek alakjában. ²⁾ Küzdjünk is e gonosz, hazafiatlan szellem ellen; a küzdelem nem lesz nagyon nehéz, mert az igazság a mi részünkön van. Verjük meg őket saját fegyvereikkel; megtaláljuk ezeket nagy mennyiségben az ő tárházaikban: a „finn-ugor összehasonlító szótárban”, ³⁾ a „Die Ungern oder Magyaren” ⁴⁾ és

¹⁾ Történt ezelőtt 3-4 évvel H. I. úrral.

²⁾ A Budapesti Hírlap hozza ezeket legsűrűbben.

³⁾ Budenz Józseftől.

⁴⁾ Hunfálvy Páltól.

„A magyarok eredete”¹⁾ című munkákban. Kövessük, noha nem hozzánk lettek intézve, az Akadémia t. elnökének, a mostani ülészak megnyitó beszédéből mondott szavait, hogy „bizony Magyarországon nemcsak a hazát szeretni, de azért dolgozni is kell;” kövessük mi e szavakat, mert azok, kiket biztatni vélt, e hazáért sem lelkesülni, sem érte dolgozni nem akarnak. —

„Kinek nem szűre, ne vegye magára!”*

Legvégül pedig kérem mindazon tisztelt olvasókat, kiknek befolyásuk van a népre: intsék, hogy ne hagyja el ősi ruházatát; figyelmeztessék, hogyne kezdjenek abban divatot, vagy a hol már megkezdték, hagyják el e divatot, s tartsák meg azt, illetve térjenek vissza ahhoz, mely őseiknek volt; mert a kik fekete vagy szürke szűrt, gubát vagy zekét viseltek, azok a világhódító nagy Attila vagy Baján embereinek, akik pedig fehér szűrt viseltek, azok a honalapító Árpád embereinek utódai, mindhárman pedig édes testvérek.

¹⁾ Vánbéry Ármintól.

Helyreigazítások.

5. oldalon az utolsó előtti sorban folytatásképpen még hozzáfüggesztendő: minőket sem Priskus, sem Ammianus Marcellinus vagy Jornandesnál nem találunk.

6. oldalon az 5. sorban a „szlávoknak” szó után betoldandó:
a hunokat egy harmadik helyen ismét törököknek,

7. oldalon a 22. sorban e helyett: itt; olvasd: ott.

10. oldalon a 4. sorban a „hívták” szó után betoldandó:
Priskus szerint,

11. oldalon a 4. sor után jegyzetképpen hozzáfüggesztendő:
Hogy a mostani Erdély egy része volt e Hunni Vár terület legnyugotibb része, magából Jornandesből következtetjük, ki „Aqua nigra” (Fekete víz) folyót N így hihetőleg a Feketeügy folyót említi ugyanott, hol Hunni Var-ról szól.

27. oldalon a 6. sorban e szó helyett: azt, olvasd: azokat.